

MESEC DANA KNJIGE

Cilj koji pokreće i obavezuje

Đuza RADOVIĆ

Ako bismo pokušali da napišemo istoriju jednog naroda i da epohe i razdoblja u njoj odredimo ne po ratovima i po moćnicima, nego po onim prelomnim trenucima u kulturi i shvatanjima određenog naroda ili određenog društva, videli bismo kako bi primena jednog ili drugog kriterijuma dala često različite podele i drukčije periodizacije. Nema istinski krupnog događaja niti prave revolucije koji nisu, znatno pre svog faktičkog ostvarenja, začeli se i nastali najpre u svesti, u htenjima, u duhovnim aktivitetima ljudi. I ispoljili se često prvo u nekoj knjizi, u nekoj pisanoj reči, u nekoj na ovaj ili onaj način sačuvanoj ljudskoj misli, nastaloj kao reagovanje na date okolnosti, kao njihova slika i njihova antiteza.

Jedan takav datum od kojeg bi, po meni, trebalo računati početak novog veka kod Srba jeste, nesumnjivo, dan kada je Dositej Obradović izrekao one glasovite reči: „Knjige, braćo moja, knjige...“ i time dao lozinku i ambler i oružje u borbi za napredak čitavoj epohi koja je došla za njim. Danas je teško i zamisliti kakav je ljudi jad, čamotinja, nevolja, primitivnost i neznanje izazvalo ovaj Dositejev poklič. Svako je rospstvo zlo, a otklanjanje njegovih posledica teško je i dugotrajno. Robovanje mraku, neznanosti i gluposti teže je možda od svakog drugog robovanja. I borba protiv njegovih posledica složenija i dugotrajnija od ostalih.

Dositej je to osetio ne samo kroz svoje upoznavanje sa Evropom, nego i onim unutrašnjim čulom koje u sebi nose veliki pokretači i inspiratori ljudskog napretka. Knjiga, pisana reč, smela ljudska misao, spasena od efemerosti njenoga nosioca i obezbedena u trajanju i prostiranju, postala mu je prvo ubojno oružje u toj borbi. To oružje stvorilo je veliki deo nacionalne istorije i najveći deo kulturnog fonda našeg za ovih poslednjih stosedamdeset ili stočinu-osamdeset godina. Ali uz sav napredak i uz sav uzrast naše kulture i naših nacionalnih i socijalnih uspona i naših svakim danom sve većih i većih mogućnosti, knjiga nije prestala da bude naša potreba, naša nužnost, i naše oružje.

Nisam sklon da verujem da će ona prestati to da bude ni u dalekoj budućnosti.

Danas kad se naš celokupan život stogubo menja i usmerava ka novim oblicima i novim sadržajima, knjiga više nije potreba i nužnost samo jednog ograničenog sloja ljudi, niti privilegija samo izvesnih zanimanja. Umešala se nauka, tehnika i mnoštvo drugih faktora u naš svakidašnji život, u našu kuću, u našu kuhinju, u našu njivu i voćnjak, u naše planine i reke, u naše ribnjake i plodilišta, u naš hod, u naša dozivanja i naše poruke — sve do golih korena našega bića i opstanka. Neukoga i gora lomi. Nema nijednog čoveka danas koji bez knjige, u modernom životu, neće postati parazit ili žrtva. Ozbiljno vreme, vreme u kome ni najučiniji ne mogu bez učitelja.

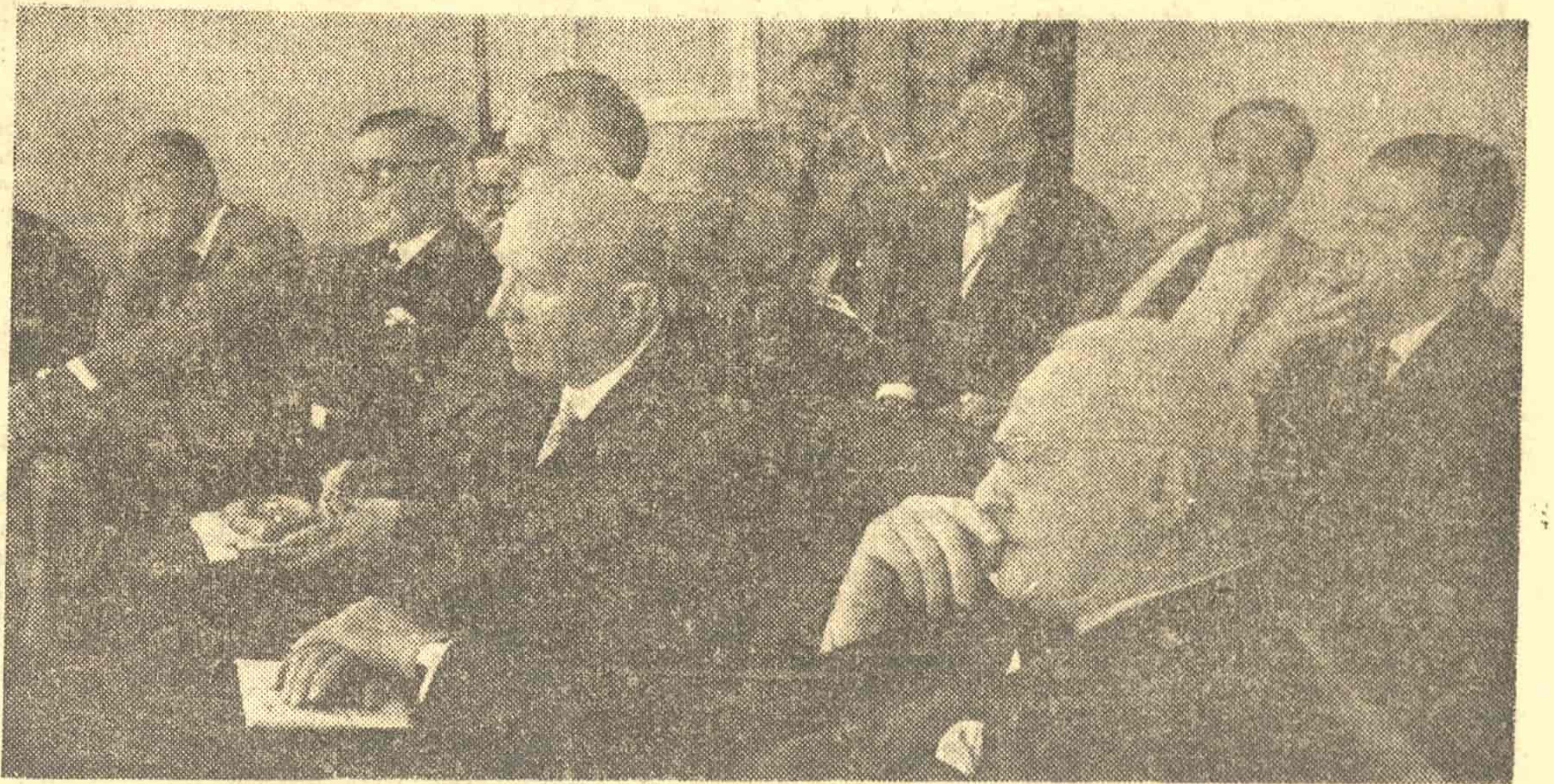
Pisana reč, zbijena u knjizi ili razvejana u svet na koji bilo drugi način, stekla je danas velike i brojne konkurente. Pre svega film. Čarolija našeg veka, u klasičnom crno-belom ostvarenju, u boji, si-memaskopu, simerami, u gradu, u predgrađu, u fabrici, na trgovinama i skupovima, u zabavnim kasabama i selima i izletištima, u zabavi i pouci, u trgovini i propagandi, u oplemenjivanju, u opamećivanju i zaludivanju, u ubijanju vremena i u gajenju humanosti. Za tom čarolijom pošla je i televizija. Ali

više od svega ona, za mene još jednako tajanstvena, kutija koju nazivamo radio-prijemnikom. I koja je skršila granice, ukinula naše male prostore, prostorije naših soba, naših kuća i sokaka i pretvorila ih u ogromno prostranstvo koje nije više ni površina ni trajanje, nego sveobuhvat i impoderabilija, otvaranje svakog ljudskog uva i svakog ljudskog srca svemu što nosi i svemu što hoće da kaže ova naša planeta. Koja je dala pomisao na nezgubljivost ili bar iluziju o večnosti svemu što je kratkotrajno, svemu što sa radanjem umire i svemu što sa smrću živi, na razne načine, u zvuku, u slici, u eterskim talasima, u nepojmljivoj brzini prostiranja, u preinačavanjima i strujanjima koja tek naslućujemo, otvarajući ih.

Nastavak na 4 strani

EVROPA TRAZI SVOJE MESTO U SVETU

Donosimo u izvodima referat Antoni Babela održan na XII međunarodnom sastanku u Ženevi

Sa jedne sednice na XII međunarodnom sastanku u Ženevi

ČOVEK ZA ČOVEKA, LJUDI ZA LJUDE

»Birajte one kojima na srcu leži jedinstvo i ravnopravnost naroda Jugoslavije, njihovo blagostanje i društveni napredak, neprikosnovenost ljudskog dostojanstva i ljudske ličnosti. (Iz priloga Saveznog odbora Socijalističkog saveza)

Mislim o tome: biti dostojan svog vremena. Čime merimo svoju odgovornost? Koliko smo savremenici? Ljudi smo akcije, stvaranja. Kreativnost koja je ranije bila odlika umetnika postaje svojina svih ljudi. Čovek se oslobađa. Saznaje i postaje nemirni; obuzima ga sve veća radoznalost, želja da se ostvaruje u otkrivanju tajni, volja da bude stvaralački aktivan u osvajanju novog života. Nesumnjivo smo na pragu nove renesanse. Nauka omogućuje čoveku da konačno postane čovek. Moderno ljudsko biće našlo se odjednom na golom horizontu života, naježeno, sa svim radarima svojih preosetljivih živaca, da bi, užasnuto pred opasnostima koje vrebaju sa svih strana, pružilo odličnu nogu da korakne u novu epohu ljudske istorije. Taj moderan čovek koji drži u rukama sigurno oružje istorijskih, filozofskih i hemijskih saznanja o raz-

prušavanje i bacanje prašine u oči koja su potrebna u džungli; jer moderni čovek ne može da bude „prirodan“, već mora biti natprirodan. On je „prirodni“ deo svo je prošlosti stavio u istoriju. Nastupa novi deo: čovek je savladao prirodu, čovek je savladao čoveka. Koraci odlučni i nepovratni. Građi se socijalizam. Prvput su radnici dobili fabrike u ruke, prvput je građanin dobio svoje pravo u komuni. Čovek se približio nauci, a nauka čoveku. Njemu su potrebna mnoga znanja, mnoge umesnosti, dobro zdravlje i čvrsta volja da istraje na tom novom putu prema takozvanoj večnosti, a da se ne okreće unazad, jer ne želi da mu sentimentalna uspomena na divljačko detinjstvo ometa korake. Modernom čoveku, koga interesuju široki vidici iza golog horizonta, tuđe su sve one prašine posute mane izlanih rukava, kojima su se služili slojevi trgovaca u usponu: jevtina nadmu-

Nastavak na 4 strani

Jara Ribnikar

Komitet Ženevskih međunarodnih razgovora, izabravši za svoj desetođnevni sastanak u 1957 godini temu „Evropa traži svoje mesto u svetu“, ostao je veran svome programu. Godine 1946, u Evropi još punoj rana i boljka-kih žica, koje su ostale iz međusobne i duge borbe nacionalizma i drugih ideologija — dajući dokaz punog optimizma, koji se razvijanjem narednih istorijskih događaja izvesnim delom bio već opravdao, Komitet je stavio prilikom svog osnivanja na svoj prvi dnevni red temu „Evropski duh“. Taj Komitet bio je verovatno i prvi forum, na kome su se mogli sresti tek izasli iz rata intelektualci, željni da se ponovo razumeju i ponovo udruže.

Otuda, ta briga, podređivana ili potvrđivana, uvek se održavala. Oni naročito, koji su učestvovali na sastanku 1954 godine, kada je tema bila „Novi Svet i Evropa“, setiće se da je i tom prilikom sudbina našeg kontinenta bila na dnevnom redu.

Nemamo utisak da se tema od ove godine izlišno ponavlja posle onih ranijih, jer treba voditi računa o ubrzavanju istorijskih događaja. Već dvadeset godina događaji proleću. Evropa zbira veoma gorke plodove dva rata, koje je ona započela, ali koji su se razvili u ra-

Nastavak na 9 strani

MALI ESEJ

POVRATAK STRASTI UPOZORIŠTE

Pozorište za nas počinje od godine 490 pre naše ere, u vreme kad su se pod vedrim nebotatinskim prikazivale prve Eshilove tragedije. Ovaj neobičan pisac nije, naravno, pronašao tragediju: ona je u izvesnom obliku postojala znatno pre njega, ali kratko sećanje čovečanstva ne doseže u te davnine. Sigurno je, međutim, da su to bila izuzetna vremena: da se kasnije nikada više nije ponovila ona neraskidiva veza između pesnika i neugasive strasti da se život shvati kroz ritualnu igru, te strasti koja je prožimala atinske mase.

Mnogo vekova se od tada survalo u ponor čovekove samouverenosti. Rimljani su ogradili scenu i njima pripada čast što su učinili prvi korak prema progonoštvu pesnika i strasne privrženosti masa iz pozorišta. Rimljani su ogradili scenu, ali masa iz pozorišta. Rimljani su ogradili scenu, ali masa iz pozorišta. Rimljani su ogradili scenu, ali masa iz pozorišta.

Ubrzo je postalo očigledno da su rezultati tog kretanja porazni: od trenutka kad se zatvorilo u zgrade pozorište je izgubilo čar za mase i one su se okrenule koridama, boksu, futbolu, a teatro je postao samo rafinirani nadražaj za usku krug posetilaca prezasićenih uživanjem. Promena

ambijenta pokazala se kao presudna i pozorište je prestalo da bude našu potrebnu široku publiku. Proces se, naravno, odvijao postepeno: srednjovekovne misterije i komedija del arte, naprimer, privlačile su publiku u pozorište, ali se nikad nije uspostavljala ona strasna privrženost pozorištu koja je postojala u Heladi. Devetnaesti vek dovršio je taj proces.

Najodlučnija reakcija izbila je tek pre tridesetak godina u formi festivalskih priredbi i njeni protagonisti naslućivali su preporod pozorišta u festivalima. Postoje svakako različiti festivali, ali ovdje nije reč o snobovskim skupovima koji su centralni događaji sezone, već o onoj drugoj vrsti čiji je glavni zadatak da ostvare blagotvorne susrete masa sa kulturom — dakle o festivalima kao što su onaj u Ruru ili u Avinjonu. Nije, dakle, neumesno kad se pitanje festivala povezuje sa zahtevom za narodnim teatrom. To je pre svega briga za unutrašnji progres čoveka, za humanizovanje osnovnih njegovih merila kroz koja doživljava svet. U epohi mašinske civilizacije koja preti da mehanizuje taj doživljaj surovim sredstvima svoje standardizovane i konzervirane zabave to je pre svega izraz poverenja u običnog gledaoca, u njegovu urođenu sposobnost da oseti i najznačajnija dela velikih pisaca. To je uverenje da shvatanje dramatičara kao što su Šekspir ili Sofokle nije nikakvo preimućstvo izrazitih inteligencija već sposobnost svakog ljudskog bića koje je izašlo iz granica detinjstva.

Pored ovoga festivali rešavaju i neka bitna

pitanja svake pozorišne kulture. Na prvom mestu to je problem centralizma koji vodi dekadenciji (zato što se umetnost u tom slučaju podvrgava idejama jedne klike esteta, tačnije rečeno, navikama organiziranog broja rafiniranih). Na njima do lazi do srećnog približavanja široke publike vrhunskoj umetnosti. Oni su ustvari fina i stvaralačka sinteza intelektualnog i onog drugog merila nacije, sinteza plodna za obe strane. Festivali umanjuju opasnost od sterilizovanja koja uvek postoji kad se umetnost ograničava, a koja je naročito akutna u kolektivnim umetnostima. Pristom se mora imati u vidu koliko je pozorište osetljivo polje za sudbinu jedne kulture i Lorkine reči zvuče tada kao opomena: „Pozorište je jedan od najkorisnijih i najneophodnijih instrumenata za moralno jačanje zemlje, i barometar koji beleži njegovo opadanje ili porast. Pozorište čije su sve grane od tragedije do vodvilja dobro izbalansirane može za nekoliko godina da preobraziti senzibilitet naroda; naprotiv, pozorište bez snage, kome rastu nokti umesto krila, može da vulgarizuje celu naciju i da je uspaša“.

U našim prilikama festivali imaju i poseban značaj. Stalno se govori da nemamo domaćih drama, ali se pažljivom posmatraču nameće misao da se više radi o nedostatku smelosti naših pozorišta da daju takve tekstove. Nedostatak hrabrosti donekle je i razumljiv jer svako pozorište mora da vodi računa i o ograničenjima koja nameću veličina i stil kuće kao i o ukusu stalne publike. Međutim, festivali su kao stvoreni za

takve vrste eksperimenata: na njima prevladuje psihologija publike koja je spremna da bude neograničeno na strani autora i da učestvuje u svakoj avanturi. Kakav bi potsticaj bio i za pozorište i za nacionalnu kulturu kada bi svako naše veliko pozorište jednom godišnje u određenom industrijskom mestu priredilo svoj mali festival na kome bi izvelo, pored nekoliko tradicionalnih komada, i pet-šest domaćih savremenih drama (prvenstveno u izvođenju mladih glumaca)!

Teme se prepliću i čovek sa tugom misli na ono vreme kad je sadržaj pozorišta bio pesnikov doživljaj i čista strast masa za igrom. Na svoj način pesničkom i jedinstvenom igrom. Sa tugom misli na velike pisce koji su od aprila do decembra pisali svoje jednostavne poeme i sa zebnjom u srcu spremali pretstave koje će se samo jednom igrati, na one vedre svečanosti u kojima je čovek stajao pred svojim bogovima, ali često i iznad njih. Sa tugom se seća usamljeničkih, čudljivih procesija seljaka koje su se spuštale sa bregova, u zelenkastoj svetlosti buktinja, seća se belih oblaka prašine nad povorkama u noći, iz koje se samo ponekad začuo zvuk frule ili daleki smeh. Čovek doziva u sećanje platio obrgljene plemenitih pejzažima i pučinom mora (ili neba), one neponovljene trenutke kad je ceo jedan na rod stajao na padinama brega u čutanju pred praskozorjem, dok je iza scene šumelo more i povremeno se palio komadić staklene mesečine na talasima. One trenutke kad se iz daljine jedva čula svirala i kad je u jasnoj i tvrdj svetlosti zore pesnik bio i kralj, i prorok, i sluga.

Čovek sanja i tuguje, čovek se muči i mora da veruje u budućnost onoga što je još jedino u stanju da izmisli.

Vladimir Stamenković

CEO SVET MOSKVI U GOSTIMA

Nešto slično sam sanjala detem kad bih se danju načitala bajki: silan svet u nepoznatom a odnekud bliskom gradu, Arapi sa belim togama i čalmama i Crnci kovrdžave kose kao u njihovih anđela, crnačke vladarke u zlatnim ogrlicama, grivnama, mindušama. Čitava reka crnih ljudi teče ulicom, kao da se iseljava iz svoje zemlje, da je došla da živi među belima koji pozdravljaju dobrodošlicom, mašu i kliču. Čini ti se da je Moskva primila u goste i poslednjeg stanovnika svih pet kontinenata. I nije u festivalskoj povorci omladine svih naroda sveta čudilo samo to što kao da je nestalo belaca, već što su sa dalekih nekih ostrva, jedva tačkicom obeleženih na mapi, dolazile crne žene tako graciozne, tako civilizovane izgleda, takva držanja, da ih nikad više neću moći zamisliti pod krunama palmi ili u bambusovim cestama.

Već ceo čas ide kružnom stazom stadiona pod Lenjinskim gorama svet na čijoj koži se sunčala svetlost ugljeniša, pa Kinezi po čijem licu bi se reklo da su stari a po pokretima da su deca, pa Madagaskarci, Korejci, Brazilija, Uru-gvaj, Izrael, Borneo, Java, sva geografska karta pretvorena u žive nasmejane ljude, a nikako još da se pojave Jugosloveni. Dok je povorka međunarodne omladine u festivalskom ruhu i raspoloženju i žila i dok su uvek sa novog kraja stadiona zemljaci i navijači pojedinih omladinskih četa koji su ostali van povorke besomučno plješkali kao u groznici rodoljubivog osećanja, strepela sam šta će biti kad naiđe četa mojih zemljaka, hoće li izdržati utakmicu u lepoti i snazi ako ne u brojnosti, hoće li joj pljeskati i ko će pljeskati.

Jugosloveni! Prvo ih je ugledala Olga Dmitrijevna, za koju sam jedino u tom krugu nepoznatih lica oko mene i stranih jezika znala da će uz mene biti navijač za Jugoslovene. Do tog trenu sam mislila da sam davno i davno prebolela romantičarska rodoljubiva osećanja, ali se u magnovenju sve ostalo raspršilo, oštala je u meni samo želja da Jugoslovene svi pozdrave, čak da ih pozdrave toplije nego druge, da naši mladići i devojke bace u zasenak crnačke lepotice i stasite ponosne severnjačke ljude. Čak mi se učinilo da je i bilo tako i mislim da sam stala klicati, i svet oko mene je sa oduševljenjem prihvatio gledajući me blagonaklono. Na nekoliko krajeva stadiona takođe se digle ruke, rupci, zastavice.

Olga Kutasova, već moja prijateljica i zbog svoje i zbog moje prirode, i zbog opšteg festivalskog prijateljskog raspoloženja, donela mi je sutradan po otvaranju festivala njegov Program, celu knjigu sa sto šezdeset stranica sa pitanjem kuda bih htela da idemo i šta da gledamo. A toga jednog jednog drugog dana festivala eva šta je sve bilo na programu koji je počinjao već od devet časova ujutru: Otvaranje međunarodnih umetničkih konkursa, filatelističke izložbe i izložbe fotografija. Susreti delegacija na šest raznih mesta i susreti delegacija sa omladinom Moskve i saveznih republika. Šesnaest nacionalnih koncerata, među kojima i dva jugoslovenska, jedan prepodnevni u filijali Malog pozorišta i drugi večernji u velikoj dvorani Konzervatorija posvećenog Čajkovskom. Četiri međunarodna koncerta gde su zajedno istupale, recimo, ovako kombinovane zemlje: Mongolija, Peru, Francuska i Čehoslovačka. Već u tri po podne bile su na tri mesta na estradnim pozornicama narodne pesme i igre raznih naroda. Na zatvorenim pozornicama dve pretstave rumunskog lutkarskog pozorišta, pretstava studentskog poljskog satiričnog pozorišta „Bim-Bam“, pretstava argentinskog dramskog pozorišta. Zatim uveče, sve u osam, šest cirkuških pretstava raznih naroda. U isto to vreme otvaranje međunarodnog studentskog kluba na Moskovskom univerzitetu posvećenom Lomonosovu. Usto dva deset i tri bioskopske pretstave koje u bioskopskim dvoranama koje na otvorenom polju. U toku celog dana posete školama, građevinama, preduzećima, muzejima, izložbama, zatim izleti u sovhoze i kolhoze, traktorske stanice i muzeje izvan Moskve. Napoljetku pretstave i koncerti moskovskih kolektiva, osam na broju. Ovo suvoparno nabranjanje bilo je neophodno, jer činjenice ipak najkraćim putem objasne vrstu i količinu stvari. Ovako bogat program se protezao u toku dve nedelje, a bilo je i dana još dvaput punijih nego ovaj. I šta sad gost da odgovori domaćinu na pitanje izvađeno iz neke davne u detinjstvu pročitane bajke:

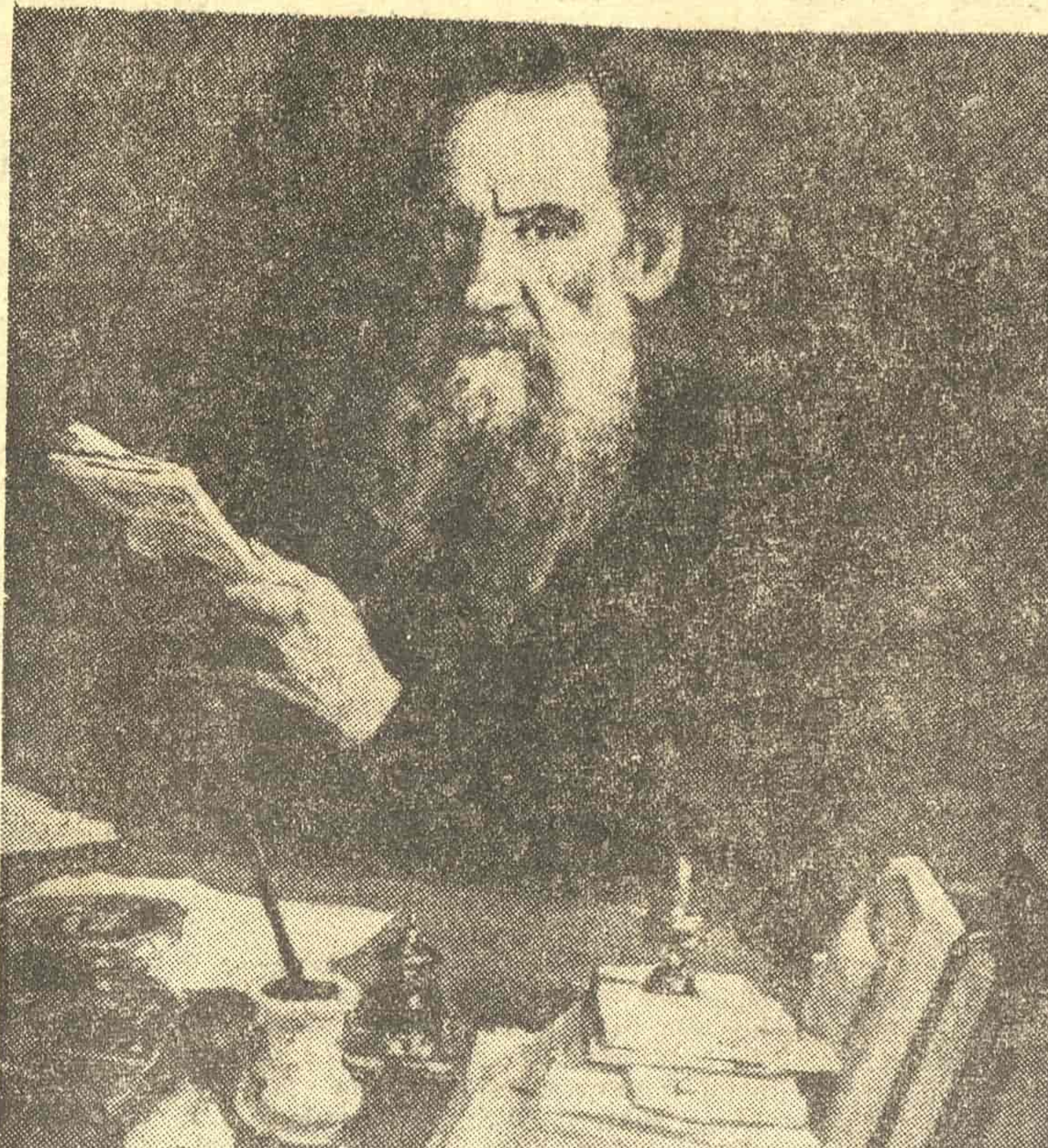
— Šta želite danas da vidite? Kuda biste hteli da idete? Gost je međutim odgovarao o-

bižno kao da je sasvim prirodno što je tako pitao:

— Želeo bih na susret omladine i delegacije, zatim na koncert Jugoslovena, pa na međunarodni jordanosko-špansko-korejsko-nemački, pa na sovjetski, zatim u kineski cirku.

— Ali, to se podudara! Tako se stalno podudara! Jedno izabereš, a pamet ostane kod drugoga. Čoveku bi trebalo tri godine da prisustvuje svakoj stvari ovog bogatog programa.

Među gostima Moskve na Šestom festivalu omladine puno je bilo i ljudi koji su u nju došli kao

Ilya Rjepin: Portret Lava Tolstoja

u zavičaj svoje kulture, koji su već iz knjiga znali Kremelj i Ulicu Sretenjsku i Tversku, koji su napamet znali arhitekturu kuće Rostovih u kojoj je sad Savez sovjetskih književnika, koje je sam Puškin već jednom zajedno sa Evgenijem Onjeginim uvodio u Baljšoj teatar, koje su ruski klasici već vodili kroz plemićka imanja te su imali samo da se uvere da li je zbilja onako kako su sve to zamišljali. Zaporoske, predele uzburkanog mora, devete talase, istorijske bitke, nejednake bravove, već su vidali na slikarskim monografijama. Toliko puta sam se zato u Moskvi setila Maršakovih reči da čovek u neku zemlju ne dolazi vozovima i ladama već putevima koje do te zemlje probijaju njeni ve liki pesnici i umetnici. Mnogi od moskovskih gostiju nisu putovali do nje samo onih pet, deset ili dvadeset dana puta, već davno, od svoje mladosti, od časa kad su ih ruski i sovjetski veliki pisci poveli u svoju zemlju.

Književnici, gosti festivala, imali su prilike da se sa sovjetskim književnicima sretnu više puta: u slovenskom seminaru u Studentskom gradu, u odmaralištu sovjetskih književnika blizu Moskve, na brodu koji ih je vozio zajedno na izlet niz Kanal, u Lenjingradu gde su bili gosti sovjetskih književnika. Zatim je mnoge lično pozvao onaj ili ovaj pisac, raniji lični prijatelj i poznanik ili prijatelj zemlje iz koje si došao kao gost. Za hvaljujući tome što sam iz Jugoslavije, imala sam zadovoljstvo da budem dvaput u kući Vere Inber, Veronike Tušnove, Ide Radvoline, Soboljeva i Maršaka i da sa nekoliko nacionalnih razgovorom u njihovim radakijama ili u Savezu pisaca. Njihova naklonost prema našoj zemlji neobično mi je godila, kao i njihova radoznalost za našu književnost i vešt da su već puno naših knjiga preveli i da ih je isto toliko još prevodi. Mi, pripadnici brojno manjih naroda, nekako smo bili zadovoljni da se ne obraća mnogo pažnje na ono što mi u umetnosti stvaramo i svaki put kad bih se uverila da naše pisce tako znaju i cene i prevode, u meni se, pored osećanja radosti javljalo i neko pričušstvo nacionalnog ponosa: bila sam svesna da ugled Jugoslavije kao države čini da se vrednost naših pisaca pravilno oceni.

S vremena na vreme mi je ličilo na san i to što Leonid Leonov ustaje i prilazi mi da nazdravi našoj književnosti ili da pozdravi koga od naših pisaca, i to što sedim za istim stolom i sa njim i sa Vladimirom Lidinim, Ščipačevom, Aleksandrom Žarovim, sa izraelskim, crnačkim, korejskim, se-landskim, čehoslovačkim piscima, što šetajući zatim stazama parka vodimo razgovore o umetnosti i le-vo što se vozim pri povratku u Moskvu kraj Leonova, što ulazimo u njegov vrt obrastao u bujni do-

ramena visok floks gde u miru rastu sve biljke sveta, što ga čujem gde govori da breze u zalasku sunca uživaju i gde se ljuti što ima ljudi koji mogu drvo da poseku. To je bio neki novi Leonov kakvog nisam u Jugoslaviji upoznala. I na vožnji po Kanalu upoznala sam mnoge u novoj, prisnijoj svetlosti: dečjeg pesnika Čukovskog kao mladića sede kose, strogog Surkova kao odličnog organizatora društvenih zabava, Jašina kao neobično kritičnog kad je nazdravio „za manji broj naših knjiga i bolji kvalitet“, Veru Inber kao svetsku damu i ženu sa neobično razvijenim

osećanjem gostoljublja koja nikako nije bila zadovoljna načinom kako su nas na brodu gostili, iako je sve bilo u redu. Maršaka kao mudra čoveka, što ne znači da sam ranije smatrala pisce za decu nebudrima. Idu Radvolinu kao neobičajno živahnog.

Još uzbudljiviji bio je moj susret sa književnicima kojih više nema. Onako iz Jugoslavije kao da nisam uopšte mislila da su Gogolj i Čehov i Fet i Ljermontov i Tjutčev i Ostrovski mrtvi, da leže negde u svojim humkama. Tek kad sam do spela u „Devičji manastir“ i vide-la jednog od drugog u grob položene sve one čije knjige su nekad sačinjavale biblioteku moga oca,

ESEJISTIKA

LAKI ŽANR

Ova poezija ima nezavidnu sudbinu da stalno živi između frenetičnih aplauza publike i uzdržljivog stava kritike i „akademskih znalaca književnosti“. Publiku, ona najviše, u njoj je našla doživljaj, trenutak života, nešto od radosti i od bola svojih svakodnevnih srećanja s javom i sa snom, a oni koji vole da mnoge jednostavne stvari života, pa i poeziju, zagrobuju plašom mistifikacije, u njoj su našli samo golo podražavanje života, sentimentalni kič, kozersku anegdodu, poeziju „dnevnih potreba“ kojoj su strane „kosmičke širine“, „vizije svetova“, duboka poniranja“ i mnoga druga verbalna preimuštva koja pred njom zatvaraju vrata besmrtnosti.

Izuzetna, u izvesnom smislu, među našim poetskim tokovima, ova poezija, međutim, živi i bez tog priznanja. Njen zagonetni fenomen mi nećemo znati da objasnimo, kao što ne znamo da objasnimo ni zagonetnu tajnu poetskog govora. Za nepristrasnog posmatrača biće dovoljna činjenica njenog sugestivnog zračenja na vrlo široki krug ljudi, iz čega se može s lakoćom izvući zaključak u kolikoj meri su, često, sudovi profesionalnih estetičara i kritičara isključivi, lični, lišeni šireg posmatranja života, egocentrični u suštini, jer život, njegovu mnogostranu raznorodnost, svode na vrlo skučen broj mogućnosti.

Razumljivo je da ovakvi koncepti poetskog stvaranja, subjektivni po svemu, nikada i nisu mogli da obuhvate sve one raznolike, unilandske, egocentrične i unilandske, verbalne tokove kojima se poezija obznanjuje. U jednom trenutku, ponoseni svojim ličnim sklonostima, oni će se oduševiti za poeziju jednog određenog poetskog žanra,

Desanka MAKSIMOVIĆ

učinilo mi se da tek tu, na moje oči umiru i da ih ja sahranjujem, da prisustvujem dizanju spomenika kojima je država obeležila njihove grobove i njihovu slavu. Čini mi se uopšte da se retko gde kult velikih ljudi tako neguje kao u SSSR-u. Sve mogućnosti što ih pruža civilizacija iskorišćene su. U muzeju Majakovskog možete videti velikog pesnika u filmu u kome je sam igrao, zatim čuti njegov glas uhvaćen u času kad je recitovao svoju pesmu. I upravo od ove činjenice da se može sa-čuvati i glas, i lik, i pokret, čak celo čovečje obličje, kao što je sa-čuvano Lenjinovo u Mauzoleju, činilo me krajnje bespomoćnom pred smrću i njen čin mi se nekako uveličavao. Gotovo ne volim što sam videla Lenjinovo telo balsamovano, što sam videla njegovu stisnutu pesnicu, onako kako ju je valjna stegao u času smrti. Nisam imala srca ni očiju da mu vidim i crno iza nokta kao ona engleska pesnikinja. Jedva sam čekala da se vratim onom Lenjinu znanom iz njegovih misli i dela.

Nekoliko sam puta u životu su-rovno osetila koliko stvari mogu biti veštije od ljudi, i ovo osećanje mi se stalno osvežavalo dok sam prolazila kroz odaje Lenjina, Tolstoja, Puškina u Lenjingradu, Petra Velikog, dok sam posmatrala zdelo iz kojih su jeli, postelje na kojima su spavali, držalje kojima su pisali. „Na toj klupi je Tolstoj sedeo, umoran od hoda. Sa tog kladenca je pio vodu. Te brezove šume oko sam je svojom rukom zasadio“. Kao da sam se smirila kad smo došli do Tolstojevog groba: malena uska humka obrasla svežom travom usred jelove šumice na obronku. Ako bi u toj moglo biti dobro, Tolstoju je za-celo bilo dobro u toj šumi koju je sam zasadio, u zemlji obronka gde je često sedeo. Osvrnula sam se oko sebe. Isto tako su zamišljeno cutali Amerikanci, Crnci, Kinezi, Holandanci, poklonici Tolstojevi.

Svima gostima, svih kontinenata ukazivana je za vreme festivala svaka pažnja, ali se još izuzetnijim, čini mi se, ukazivala Jugoslovenima: samo su našu delegaciju, posle posete Mauzoleju, odveli u Lenjinov stan u Kremlju i podrobno o svakoj stvarci i svakom događaju iz velikih dana Revolucije ispričali. U muzej Gorkog, kao jugoslovenski pisac, bila sam naročito pozvana gde su me sa ponosom poveli do jugoslovenskog kuta u kome stoje velike, na zidu obešene, fotografije nekolicine naših književnika koji su o Gorkom pisali ili posetili njegov muzej. Tu sam sa radošću srela Veljka Petrovića, Andrića, Čopčica, Potrča, Kaleba i još neke. I tu i mnogo puta i pre i posle, pomislila sam: lepo je biti književnik u narodu

ROKO SKOTELARO

Završetak Drugog svetskog rata i prve godine koje su mu sledile doveli su do buđenja italijanskog seljačkog Juga iz vekovnog sna. Počeo je seljački pokret — teška, uporna, ogorčena i krvava borba za zemlju, hleb i pravo na život. Skotelaro je sin ovog prvi put probuđenog naroda u čijoj herojskoj borbi bi doživljava svoj sopstveni mladi život; njegova poezija, potresno lepa i originalna, odraz je njegovog doživljavanja

nja, njegovog aktivnog učesništva u toj nejednakoj borbi. Sgmonikao, shvativši stvarnost u istinu, Skotelaro pronalazi sam sebe i formu svog poetskog sveta; on je, neposredan, topao; on je pesnik probuđenog Juga, njegova duša, njegov najlepší odraz. Pojavio se kao meteor, zablistao veličanstvenim sjajem, ostavio za sobom divnu zbirku pesama »Svanulo je« i nestao zajedno sa opadanjem prvih seljačkih oduševljenja.

PROSJACI

Lepo je biti prosjak na Božić jer su toga dana bogataši dobri; lepe su i božićne jasle jer skrivaju jagnje među lavovima.

VAZDA JE NOVA ZORA

Ne jaučite u mene Ne duvajte mi u srce Vaš topli dah, o seljaci.

Ispijmo zajednički čašu prepunu vina! Neka se u veselju večeri Stiša naš vetar očaja.

Još uvek osvajavaju nabijene na kočeve Glave razbojnika, a pećina, Zelena oaza tužne nade, Skriva čisto kameno uzglavlje.

No na stazama nema povratka natrag. Druga će krila uzleteti, Sa slame legla, Jer u propadanju vremena Zora je nova, vazda nova.

(Preveo Svetolik Stefanović)

koji književnost stavlja u najviše vrednosti života i isto tako lepo književnik naroda koji je u svetu cenjen tako kao Jugosloveni. Mislim da su kustosi i vodiči kroz muzeje jedva dočekali da gosti odu; jer se niko nije zamario tako kao oni. Strpljenje, usrdnost, sprema tih žena i devojaka bili su zadivljujući. Da sam mogla da upamtim sve ono što sam od njih čula po muzejima u Moskvi, Lenjingradu i okolini, bio bi mi mozak sad sličan leksikonu.

Kolikim vremenom raspolažete? pitale bi vas obično. Ako biste slučajno i rekli da žurite, nisu one preskakale manje važne stvari, nego su samo ubrzavale govor, želeći kao kakvi starijski učitelji da vam i poslednju kaplju znanja i tajni predaju. Mislim da nikad u životu nisam čula bržeg govora nego u Moskvi u njihov. Jedna od tih žena čija je strast bila psihološki izraz na portretima, duغو će mi ostati u pamćenju jer je sve tako umetnički povezivala sa psihologijom ruskih pisaca klasika, tako je uživala u svom znanju i našem čuđenju, a tako je vešto, nadmoćno, prelazila i preko jednog i drugog, da mi je ličila na kakvu rasnu glumicu.

Već polazeći u SSSR razmišljala sam šta li će me tamo o našoj zemlji pitati. I, kako sam pretpostavljala, razgovora o književnosti i poeziji bilo je ponajviše: koji je mladi pesnik u modi, kakvi su pravci u slikarstvu i muzici, šta piše Krleža, šta radi Radovan Zogović, koji je najistaknutiji kritičar, koji je časopis najpopularniji; a na železničkim stanicama prilikom dolaska i odlaska ispljeni narod je pitao za letinu, klamat naše zemlje, za sistem školovanja, za ratne i posleratne teškoće, izražavajući želju da otisad uvek živimo u prijateljsstvu, kao bratski narodi. Pritom su nas u znak dobrodošlice kitili značkama posvećenim miru i festivalu.

Ljubaznost domaćina se protegla i izvan granica SSSR-a. Na stanicama u Budimpešti tri mlada rusa, od kojih je jedno govorilo ruski, iskreta su preda me sa pitanjem treba li mi što.

„Koliko li festival staje vremena i novca!“ pomislila sam po ko zna koji put i setila se reči direktora Tolstojevog muzeja: da sav festival ne staje ipak koliko samo jedan dan rata.

medbe akademskih ocenjivača da je — ukoliko želi da obezbedi skromno mesto na našem „besmrtnom Parnasu“, i onom „realističkom“, i onom „modernističkom“ — potrebno da se oslobodi izvesnih svojih suštinskih osobina po kojima je i stekla popularnost i svoju izuzetnost, osobina kao što su anegdota, fabula, jednostavan ritam, sentiment. Ako bismo, naprimer, lišili dramu dijaloga, mi bismo je potpuno detronirali. Isto tako je i s ovom poezijom. Oduzimajući joj ove njene osobine, njena sredstva govora i delovanja, mi bismo je lišili njene suštine, upravio onoga svojstva po čemu se razlikuje od drugih rodova poezije.

Izgleda da su u svetu ovi pojmovi već odavno postali očigledne istine, pa nikome i ne pada na pamet da jednom Preveru ili Sandbergu, koji su u takozvanom „lakom žanru“ postigli veliku popularnost, osporava mesto pod sunčevom poezije, čak ni da prave takva neobična uporedenja kao što su dileme: Prever ili Mišo, Sandberg ili Eliot? Isto tako, danas niko i ne pokušava da čini slične primedbe na račun naše narodne poezije (lirske), koja je, u trenutku kada je nastajala, imala slične motive a služila se, to možemo da utvrdimo prostim logičkim analogijama, sličnim izražajnim sredstvima. Razlika je samo u vremenu i prostoru. Narodni pevač je opevao motive iz svakodnevnog života svojih savremenika, upravo kao i ovaj pesnik, s tom razlikom što je ovaj prilagodio svoj izraz atmosferi jednog sasvim drugog, kvalitativno novog podneblja. Ali, isto tako kao što narodna poezija, baveći se dnevnim motivima,

Risto TOŠOVIĆ

nije lišena univerzalnosti i velikih istina života, ni ova poezija, bez obzira što se prividno kreće površinom, nije nesposobna da se, u ovom našem trenutku, vine do sve opštih problema čovekovog prisustva u svemiru. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje u kolikoj je meri ovaj pesnik ovladao instrumentacijom ovog žanra poezije, ali je njegovo dejstvo na publiku, bez obzira u kolikoj meri je to često nepouzdan dokaz, nesumnjiva činjenica koja govori da je na dobrom putu.

Ma koliko se činilo da je lako objasniti razloge koji pojedinih pesnicima lako utiru puteve do široke publike, to je ipak vrlo složen problem i možda zagonetan isto tako koliko i sam čin poetskog stvaralaštva. Međutim, jedno je izgleda, neosporno: takav pesnik uspeva, na sebi svojstven način, da postavi neka od pitanja koja svakodnevno lebde na usnama njegovih savremenika. Oni se, svaki u svom životu, kreću ulicama sveopšteg života, a pesnik je senka koja ih prati, došaptavajući im iluzije snova kao utehu ili kao prekork. I dovoljna je jedna blaga reč ili duhovita dosetka na račun njihovih želja, pa je pesnik već otkrio tajnu kako se u očima ili na licu onih koji ga slušaju ili čitaju bude suze ili osmesi. Sposobna da insistira na traženom detalju, spremna da zabavi, razveseli ili rasplače, ispriča ili ritmom dočara atmosferu, ova poezija poseduje tu jednostavnu moć.

(Iz predgovora knjizi Mila Stankovića „Hiljadu osmeha i jedna suza“ koja uskoro izlazi u izdanju sarajevske „Narodne prosvjete“)

EHO MALOG RAZGOVORA UTROJE

Slučajno sam se našao jednog dana sa dvojicom od onih pisaca koji su tako disciplinivano usvojili izvesne apriorne i dogmatske idejne stavove o našoj društvenoj stvarnosti, da im ni najplemenitija skromnost i samokritičnost ne mogu pomoći da shvate tokove, potstreke, strujanja, primarno ljudske pobude i neizbežne nedostatke naše savremene književnosti. Uostalom, iz onog o čemu smo se porazgovarali videće se u čemu je stvar.

Bejasmno govornjivi (možda od radosti što smo u kamernom sastavu, prepušteni slobodi nezavezanosti usmenosti, privatno). Jedan je, naravno, glavni — to po spontanosti selekciji uvek tako biva — on sa lakoćom nabacuje teme, drugi upadaju, čitava mala skladna galam raznovrsnosti, pa se svi glasovi lepo, temperatno, iskreno, ispednički mešaju. Tempo vivace.

Sve više i jače, istupi poveravanja dobijaju oblike tople samokritike: otkrivaju se misli i osećanja neće biti objavljene, nigde. Onaj vodeći navodi svoj nedavni razgovor sa jednim našincem, koji se već desetak godina otisnuo u inostranstvo, pa doputovao ovog leta na dalmatinsko sunce i prilikom susreta sa ovim „glavnim“ zapitao: zašto nisi zapisivao razgovore sa pojedincima, sa piscima, sa nezadovoljnicima, sa rukovodiocima. Zbilja, on misli, i „glavni“ misli, i mi svi mislimo, to bi bilo manje ukučano, manje pretenciozno, manje „zastarelo“ i manje „moderno“, a bilo bi spontnije, autentičnije, neposrednije nego sva naša savremena literatura, sa oba svoja dva krila navijačka, sa tradiconalističkim, „pejzanskim“, tendenciozno linjskim s jedne strane, sa „modernističkim“, internacionalističkim, tj. francusko-engljskim, za dve-tri decenije zakasnelo imitatorskim s druge strane. Onaj drugi je, na brzinu, iskolitao epizodu iz rata, iz borbe partizanske; najznačajniji je iz čete izgladnelih otisnuo se, plivajući na drugu obalu Tare, odande, pošto je prepliva brzu maticu, pita, dovikujući se, da li sme da otme manjerku u hranom tifusaru-samrtniku. Sa ove obale odgovor glasi: „možeš“, a onda onaj, iz zgrčenih, groznicom upaljenih ruku agonizara, kida šerpenju i zadihano lapće njen preostali, po svojoj prilici inicirano sa držaj-čorbujak.

Eto, teme, eto društveno-moralnog pitanja, kažemo svi u jedan glas. No, to je teška, bolna, kritična, ratna, revolucionarna prošlost. To je strahotno ljudska tema — od pre nekih četrnaestak godina. Ima li savremenih tema, ima li pitanja koja misu pregrmljena ni za boravom ni sećanjem? Ima, naravno, i u tome smo saglasni. Ali, koji bi to izdavač imao smelosti da objavi privatne, usmene razgovore, zanimljive, suštastvenije i iskrenije od dijaloga u samokritičnoj, autocenzurisanoj literaturi? Moj sagovornik, onaj kojem je savetovano da beleži svoje razgovore, obojio bi ovaj naš razgovor svojom emocionalnošću, životno-filozofskom klimom svojih iskustava, idejnim stavovima na koje ga gura njegova sopstvena socijalna pozicija; ja bih iste činjenice, „intimira“ rezultantom svih svojih uslovljenosti. Mi svi prevazilazimo svaki svoju konkretnu životnu situaciju, činimo napore da se nad njom uzvisimo, ali proces tog umnog i osećajnog napora daje druge rezultate drugu koji stanuje konformno, a druge meni, koji u klozetu perem tanjire, pre i posle pisanja. Drugi moj sagovornik, onaj koji bistro vidi moralne protiv rečnosti ratom ugrožene čovekove egzistencije, mladi je čovek, opravdano još ne pomišlja na godine starosti, na život penzionera. Ja nisam imao srca da ga jadim pričom, recimo tragi-groteskom, o malom beleškaru koji je morao biti oglasen kao „nesposoban za rad“, da bi mogao postati — pisac.

Ima umetnika sa visokim primanjima, platama — za vrlo udoban, sasvim umeren radni napor; ima ih sa mesečnom crkavicom — za svakodnevo, osmosatno, kancelarijsko dirindženje. Svi su oni (oni i ovi) ravnopravni građani, no njihovi stvaralački uslovi su sasvim različiti. Pisac u penziji mora raditi, i sa poslednjim izdancima smage, ako hoće da očuva svet mašte u kojem je živeo. Kada će se on odmarati, kada će spokojno i bezbedno posmatrati nastavak stvaralačke trke u kojoj je i sam časno učestvovao, dok je bilo „radne sposobnosti“?

Gde je dom za ostarele, onemogućale, radno onesposobljene pisce? Nema ga? A zašto ga, molim lepo, nema? Zašto, izvolite odgovoriti. Dobro, reći ćete, tj. nećete reći nego ćete pomisliti, ja sam višemanje sitnež. Ali, šta je i ko je veliki stilist, enciklopedist, esejist bez talmaca, Isidora Sekulić? Ona je tri decenije, puni zakonski rok, profesorisa. Književničku penziju ne uživa, nije ju tražila, ponosa i gorda velika umetnica, nije ju htela, nije ju primila. U dubokoj je starosti a piše, radi, stvara, i to kako stvara, kako ozarava, kako teši, kako svojom finom mišlju

Pavle STEFANOVIĆ

i svojom prekrasnom ljudskošću osećanja bodri i uzdiže! Da li je delegacija mladih pisaca, recimo oni iz uprave vašeg udruženja, otišla do njenog stana i za molila je da primi udobni, skromni ali lepi dom, iz kojeg će otposlati još nekoliko plemenito-humanitarnih poruka svetu koji nastaje i koji, ako bude iole dobar i lep, biće to, nesumnjivo, i zastugom njezinih zlatnih, ljudski gorućih, lučonosnih, odobravajućih reči? Kada se smiri, ode od nas, napusti nas zanevek, biće, znam sigurno, venaca, govornica. Gde su buketi proletnež je jesenjeg cveća u njenom domu, u njenom svetlo osunčanom stanu, na stolu zaokruženom policama prepunim knjigama, na stolu za kojim njen budni, cakčki, još uvek neumorni, svetli i lepi um proizvodi, proizvodi, proizvodi?

Ali, kao pandan konkretnom primeru paradoksalne kompleksnosti društveno-moralnih pitanja koja iskrsavaju u strahotnim metežima rata, moj izabrani primer sa područja starosnih penzija u okviru visoko humanitarnog sistema socijalnog osiguranja — sasvim je bleđ. Ostareli umetnik još je u povišenom položaju, u poredenju sa jakim vegetiranjem trudbenika koji „uživaju“, minimalne penzije. No baš zato što je on, umetnik, onaj koji vidi, čuje, oseća svetlosti i senke svoje stvarnosti, onaj koji se misaono naginje nad njenim licima i nakljinama, na njemu je da planene jezike vatre čovečnosti i nečovečnosti života preobrazu u mnoštvo konkretnih umetničkih slika, plemenito uzbuđljivih njihovim stremljenjem istini, pravdi, dobroti i lepoti, iako on nikada neće, možda, pisati, slikati, komponovati, glumiti ili pisati na temu o socijalnom osiguranju, o stanbenoj krizi, o privrednom kriminalu itd. Celokupni košmar stvarnosti sliva se u njegovu misaonost i osećajnost, on sva svoja saznanja iskustva i emocionalne doživljaje preraduje u fcrme svojstvene izražajnim sredstvima svog umetničkog jezika, i zato pomenuta lica i nakljinja njegove ljudske stvarnosti odbleskuju, bruje, stenju i klikću u slikama koje on stvara. Ako bi obezbeđivanje onemogućili ljudi išlo odozdo (iz radnih masa), on je prvi koji bi zadovoljno sačekao da i na njega stigne red, ali ako se skala bezbednosti gradi odozgo, ko će mu zameriti što je sposoban da unapred vidi svoju sopstvenu starost i da je razlikuje od „bolje i sretnije budućnosti“?

Evo me, u mašti, sred čiste, svetle sobe staračkog doma pisaca i umetnika. Nedeljom i četvrtkom posećuje me moja udovica (jer, ja sam proizvodno mrtav), dolaze mi sve moje kćeri, svi moji sinovi. Nama je svima sada bolje: oni imaju kuju (oslobodenu moju bivšu radnu sobu), ja imam mir i spokojstvo, zaklon od dnevne graje. Kada ih ispraćam, gegučajući, oslanjajući se o štap, ja im kažem: „Dodite, mili moji, opet, uvek me razgalite, radosno vas iščekujem“. Onda se vraćam svojoj sobi, dohvatam časopise i nove knjige koje su mi doneli, i sav moj bivši svet defiluje mojom odajom, po mom ličnom izboru. Pravo govoreći, ja sada čitam znatno više, no u godinama kada sam pisao. S tim sam uostalom i računao, kupujući u godinama rada tolike knjige, ko-

je će me strpljivo sačekivati, poneke čak i nerasečene, na policama mog dobrog, ispršenog ormara. Izvanredno selektivni, novi radioaparati, sa ugrađenim televizijskim uređajem, sličan onom koji je ovih dana predat na poklon Pretsedniku smestio sam uz samu fotelju. Zalista mi je dobro. Kraj bivšeg pisca nalaze se i lako se daju prozvati, pokretom staračke ruke, svi koje volim, od kojih se ne rastajem, i novi, toliki novi sa kojima se sada upoznajem. Odlična je to stvar što su svi našli mesta u mom ličnom odeljenju staračkog Doma pisaca i umetnika.

Kada su posete završene — jedno blago, poluzvučno, neupadljivo zvono je taj sat dnevnog rastanka objavilo — ja se vraćam svojim navikama: listam časopise i knjige, malo čitam, kašljucam, hvata me dremež. Dan se bliži svom smrtanju. (On kao da peva, istih, pesmu moje lične istorije i pesmu individualne istorije svih nas koji smo se ovde, u ovom zračnom i tihom domu, blago i pitomo krasili). Sa zapadne strane još svetluca, iako više ne greje. Spušta se veče. Postoji čudljivo očekivanje zvona koje objavljuje ritual večere, obred sastanka i smotre odlazećih, u zaista vrlo lepoj i mirnoj tišini šapatvini uspomena. Uskoro, pašće i noć, vreme privremene nesанице, vreme evociranja uspomena, vreme mirenja i rukovanja sa neumitnošću.

Ja se onda povlačim u sopstvenu, zagarantovanu, zakonski obezbeđenu „sobu sa jednim krevetom“, u ličnu pregradu hotela koji zaista nije skup, i otvaram svoj radio aparat, podešavajući dinamičnu zvuka da je meni dovoljna a mojim drugovima — sobnim susediima neagresivna. Sloboda, uvenčana dobrovoljnom obzirnošću iz čovekoljublja, ovde nenaoružano vlada. Iz neke daleke Evrope struji polifona reka Bahovih ili Šostakovičevih glasova — zamisli. Ja se smešim. Noć naleže. San me hvata. Družino čovečanstvo, dovidenja do idućeg jutra, i sutradan do sledećeg jutra, i sve do onog dana kada tihi Adagio muzike iz radio aparata, i muzike iz smisla sveta u kojem sam učestvovao, ne bude moje poslednje učešće u pojanju i brujanju vascelog života kojem sam se odužio, svim svojim moćima, svim svojim velikim osrednjim ili malim prilozima. Iaku noć!

POZORIŠTE

★★ Tri stotine pretstava Držićevog »Dunda Maroja«

ČESTITAMO I ZAHVALJUJEMO

Ovih dana jugoslovensko pozorište beleži u svoju istoriju lepu i retku svečanost — tristotinutu pretstavu jednog komada u istoj pozorišnoj kući — Držićevog »Dunda Maroja« u Jugoslovenskom dramskom pozorištu.

»Dundo Maroje« je izveden prvi put u preradi dr. Marka Foteza, u kojoj se i danas daje, 1938 g. u Zagrebu. Tom prilikom komad je režirao sam preradivač. Ulogu Pomete je jugoslovensko pozorište 1954 g. na Međunarodnom dramskom festivalu u Parizu, na kome je po pisanju francuske štampe „najdivnija pretstava“, „veliko ot kriće“. Godine 1956 Jugoslovensko dramsko pozorište je prikazalo »Dunda Maroja« sa ogromnim u-

spehom u Moskvi, Lenjingradu, Kijevu, Gorkom, Budimpešti, bečkom Burgteatru. Kritike su svuda isticalе interesantnost naše renesansne komedije, istinitost, spontanost, žar, duhovitost, majstorstvo glumaca, njihovo zadovoljstvo od igre, inventivnost, darovitost, zamah režije, bogatstvo i oštromnost režiskih dosetki, jedinstvenost ansambla.

»Jozo Laurenčić je izvrstan kao Pomet. On je lukav, dobro raspoložen, ima finese, bria. Kakav sluga na sceni!“

»Mira Stupica je neverovatna kao Petrunjela. Kao da joj tle gori pod nogama, ona prelazi od smeha na suze, iz koketerije u podvalu, iz

ironije u šeretluk s blistavim verovom“.

»Sa izvanrednim majstorstvom igra Viktor Starčić. Malu ulogu zeleniša Sadija on pretvara u jednu od onih koje se najduže pamte“.

»Karlo Bulić (Dundo Maroje) kao da je živ živcat izašao iz neke uličice Dubrovnika, bisera Dalmatinske obale“.

»Svi su glumci čudesni. Režija Bojana Stupice je izvrstna u inženjerskoj, u boji i pokretu. Čovek mora svima zajedno da čestita zahvaljujući im“.

Sa zadovoljstvom koristimo priliku da ponovo navedemo ove reči priznanja i oduševljenja.

Držić je umro 1567 godine kada je Šekspir imao tri godine. Zaista bi se veselio kad bi video da ono što je stvorio još živi i da se ljudi smeju njegovoj komediji i danas isto onako kako su se smejali njegovim savremenici pre više od 400 godina. 1958 godine pada 450-godišnjica rođenja Marina Držića. Tri stotinita pretstava »Dunda Maroja« je doista lepo sretanje Držićeve godine, blistavi uvod u proslavu skoro pola milenija naše dramske suze, iz koketerije u podvalu, iz

Umetnost. Nedra Depolo

Mira Stupica i Jozo Laurenčić u »Dunda Maroju«

Nose me psi u srcu

Evo, ja sam ponovo pretvoren U zlatnu smrt ponoći. Padam na ulice ovog grada U kaplji jesenje kiše I slivam se niz pločnike, Niz tragove celog sveta. Rumene vatre, predeli bez lica Pevaju više mog uzglavlja. Evo, ljudi me nose u suzi, Biljke u cvetu, Psi u srcu. Godine plove, drage sestre Što odlaze na sever, Što odlaze na jug I odnose pozdrave malih ruža Dalekoj nekoj zemlji. Evo, ja ponovo sam u tvom oku slika, U tvojoj krvi plamen. Otvori vrata i slušaj Krvotoka svog pesmu. Debeli hlad u mesu diše I svetlost se niz cvet jabukov sliva. Otvori vrata i gledaj Kako prolaze žuti metali.

Dragan Kolundžija

Ernest Robert Kurcius:

O francuskom romanu

ERNEST ROBERT KURCIUS nemački kritičar, rođen 1886, studirao u Strazburgu, Berlinu i Hajdelbergu; držao je katedru francuske književnosti na univerzitetima u Marburgu, Hajdelbergu i Bonu gde je i sada aktivan. Objavio je brojne eseje, naročito iz područja francuske književnosti i kulture. Jedan je od istaknutih i tananih poznavalaca evropskog duha.

Narodi se kao i pojedinci razlikuju svojom obdarenošću. Već u 12 veku Francuska je snabdevala čitavu Evropu romanima u stihovima i pripovedačkom materijom. U 19 veku, koji za Francusku počinje 1789 godine, nadmašuje ona druge narode na tri polja: u slikarstvu, romanu, revoluciji. Od Davida (1748—1825) do Sezana (1839—1906) francusko slikarstvo vodi kao što je italijansko vodilo u Renesansi a špansko u baroku. Ne radi se tu o privremenom izbijanju genijalne obdarenosti nego o mnoštvu prvorazrednih majstora okupljenih na uskom prostoru; oni se smenjuju, obrazuju škole, nalaze formule i objavljuju parole za čitavu Evropu. Ko hoće da nauči slikanje mora da ga nauči u Francuskoj. Revolucije 1789, 1830, 1848 i 1871 godine prividno nemaju nikakve veze sa slikarstvom i književnošću; ustvari još koliko. »Velika Revolucija« koju je dovršio Napoleon postala je francuski mit 19 veka. Kasnije revolucije je podražavaju, prihvataju njene motive i vode nacije ka stalno obnavljanom razmišljanju o fenomenu društva. Francuska Ansjen Režima bila je staleška država u kojoj treći stalež (građanski) nije ništa značio. Posle 1789 to se izmenilo: i to ne objavljivanjem čovekovih prava već konfiskacijom crkvenih dobara procenjenih na tri milijarde. Država ih je proglasila narodnom imovinom koju je zatim prodala najpovoljnijem ponuđaču. Među kupcima bilo je imućnih građana, no i seljaka, zanatlija i nadničara. Rezultat je bio ne samo ogromno pomeranje imetka nego i velik broj novih vlasništva čije je posedovanje bilo zaštićeno zakonom. Pojam privatnog vlasništva sa neograničenim pravom raspolaganja tekovina je Francuske revolucije. Kupci narodnih dobara postadoše tako najsigurniji oslonac novog režima. Preslojavanje poseda značilo je ujedno i preslojavanje društva.

Tako je društvo kao istoriska potencija i određujući faktor istupilo na nov način. Nije to više bilo kruto staleško telo nego je ono usled nove postalo pokretljivo. Industrijska revolucija koja se iz Engleske širila na kontinent ubrzala je taj proces. Društvo je sa svojim oblicima kretanja i svojim zakonima bilo otkriveno kao životna snaga i odraženo u romanu u Francuskoj između 1800 i 1848. Nemačka nauka reagovala je na to, istorijom socijalnog pokreta u Francuskoj od 1789 do naših dana (1850). »Pokret« — ta reč je bila prvi put primenjena u Francuskoj posle 1830 za označavanje političko-socijalnih zbivanja. Razlikovali su stranku »pokreta« i stranku »otpora«. Od tog vremena govorimo o duhovnim umetničkim i verskim »pokretima« i tako se služimo načinom izražavanja iz doba francuskih revolucija. Preošćenje političkih pojmova u umetnost i književnost je forma mišljenja francuskog 19 veka. Viktor Igo je 1827 godine preporučivao romantiku ko »liberalizam u književnosti«, a Emil Zola je verovao da posle 1871 može da prorokuje: »Republika će biti

naturalistička ili je neće biti“. Njegov poslednji, nezavršen ciklus romana navešćuje poruku spasenja jednog novog četvornog »jevanđelja«: plodnost, rad, istina i pravičnost.

Prvi svezak ovog ciklusa, Plodnost, pojavio se 1899. Francusku je tada tresla groznica Drajfusove afere, tog građanskog rata bez oružja, fusovane »Lige francuske domovine« (januara Osnivanje »Lige francuske domovine« (januara 1899) u kojoj je Moris Bares uzeo učešća bio je simptom francuskog nacionalizma koji se ponovo budio. Šarl Moras ga je dalje razvio u rojalizam. Kao program to je značilo kontrarevoluciju. Tu promenu fronta jednog dela francuske inteligencije pripremile su škole i pisci vrlo različitog političkog i pravca, kojima je zajedničko bilo samo jedno: pridavanje vrednosti francuskoj tradiciji, jedno: pridavanje vrednosti francuskoj tradiciji, jedno: pridavanje vrednosti francuskoj tradiciji, jedno: pridavanje vrednosti francuskoj tradiciji.

Reakcija na jaku politizaciju književnosti bilo je bekstvo iz politike u »čistu umetnost«. Parola o kuli od slonove kosti potiče iz zaboravljene pesme velikog kritičara i osrednjeg pesnika Sent-Beva. U njoj je on okarakterisao vode romantičarskog pokreta. Borbenom Viktoru Iguo suprotstavio je Alfreda de Vinja koji je oko 1826 važio kod poznavalaca kao najveći pesnik tog kruga.

To bekstvo iz politike moglo je uzeti različite oblike. Kod Flobera je ono deo nihilizma vrednosti koji zahvata sva polja života sa jednim izuzetkom umetnosti. U Sentimentalnom vaspitaju (1869) baca on kritičku svetlost na revoluciju, od 1848. Preterani snovi njegova mladosti razbili su se o stvarnost. On pretstavlja »papačaranog romantičara« koji demaskira idole (papačaj, stare služavke u Priprostom srcu simboliziraju). Drugi jedan Normandani, Barbe d'Orviji, uzdiže još na izmaku 19 veka, kroz sve promene književnih pravaca steg romantike; i to veće larmadžijski bučne pozne romantike koja u katalicizmu vidi trošan balkon sa kog se može pljuvati na modernu masu. Umetnost Vilije de l'Adama, čija je vrednost svakako veća, ukazuje romantične, ali već i simboličke elemente. U svojim romanima daje on analize amerikanizovane budućeg sveta a u metafizičkoj dramati slavi svetu stran i nadmoćno idealizam. On je unapred osetio duševni teret doba maza, ali kaže da će za one koji zaslužuju samoća uvek postojati.

Usamljen, neshaćen od savremenika — sa izuzetkom Balzaka — sazevao je Stendal ka posmrtnoj slavi koju je sa sigurnim osećanjem pretekao za 1880 ili 1900. Niče je postao izvršilac te presude. Preko Ničea divili su se smelosti Stendalove psihologije ili proračunatom nagonu za moć njegovog Žilijena Sorela. Stendal je ukorenjen negde na izmaku 18 veka, no njegova kritička inteligencija otuduje mu 19 vek. Usamljen Stendal međutim razumljiv je samo na pozadini istorijske pozornice koja je u tri sukcesivna čina pokazala herojsku avanturu Napoleonovu, licemerstvo Restauracije i najzad plitkost građanske monarhije. Napoleon, Italija i opera bile su Stendalove strasti. Italiju su mu u prema tome i operu — otkrili pohodi korzikanskog generala. Italija je za njega jedina zemlja u kojoj može da se rascvetava velika strast. Stendalove italijanske novele svrstavaju ga u najranije otkrivače Renesansne. Italija je ujedno ime za sve što voli — pozitivan pandan Francuskoj koju mrzi.

ironije u šeretluk s blistavim verovom“.

»Sa izvanrednim majstorstvom igra Viktor Starčić. Malu ulogu zeleniša Sadija on pretvara u jednu od onih koje se najduže pamte“.

»Karlo Bulić (Dundo Maroje) kao da je živ živcat izašao iz neke uličice Dubrovnika, bisera Dalmatinske obale“.

»Svi su glumci čudesni. Režija Bojana Stupice je izvrstna u inženjerskoj, u boji i pokretu. Čovek mora svima zajedno da čestita zahvaljujući im“.

Sa zadovoljstvom koristimo priliku da ponovo navedemo ove reči priznanja i oduševljenja.

Držić je umro 1567 godine kada je Šekspir imao tri godine. Zaista bi se veselio kad bi video da ono što je stvorio još živi i da se ljudi smeju njegovoj komediji i danas isto onako kako su se smejali njegovim savremenici pre više od 400 godina. 1958 godine pada 450-godišnjica rođenja Marina Držića. Tri stotinita pretstava »Dunda Maroja« je doista lepo sretanje Držićeve godine, blistavi uvod u proslavu skoro pola milenija naše dramske suze, iz koketerije u podvalu, iz

Stendal je mogao da napiše roman od 500 stranih strana kao Parmski kartuzijanski manastir za 52 dana zato što ga je poneo siže i što je pisanje — i pisanje dnevnika, biografija, rimskih šetnji i autobiografija — za njega bilo najprimamljivije zanimanje. I Balzak je pisao brzo. Njegov tempo je grozničava žurba. Na muči je zbog izdavača i poverilaca ali i zbog obilja inspiracije; zbog dve hiljade likova koji hoće da uđu u život. Njegov stil nema urodenu prirodnost Stendalovu. Kad hoće da nešto istakne ili da imponuje može da pogreši u tonu. No njegova iskli- znuća su samo zgura u potoku lave. Njegovoj snazi nije ni jedan pisac 19 i 20 veka ni izdaleka ravan. Kod Stendala se ima osećaj da on piše na- prosto za svoje lično zadovoljstvo. Balzak je sasvim drukčiji. On se oseća kao otkrivač, anatom, lekar, zakonodavac društva, te „druge prirode“ koju hoće da obuhvati u titanskoj sintezi. Njegova Ljudska komedija hoće da se takmiči sa Danteovom Božanskom komedijom. Ži- votni tokovi njenih glavnih likosti prepriču se u mnogim tucetima romana. Taj postupak mogli su podražavati noviji i najnoviji pisci. Ali nisu mogli da mu izmame tajnu. Ovde moramo početi po- izdalje.

Kako postupa romanopisac? Nalazi junaka, daje mu crte koje su u stanju da pobude naše saose- ćanje; prati ga kroz zaplete traženja avantura, traženja ljubavi i poziva, pušta ga da stekne po- znavanje ljudi i sveta koje, on, autor, poseduje; uvodi ga u bračnu luku i u sazrevanje smrti. Ta shema leži u osnovi srednjovekovnih viteških ro- mana, Don Kihota, Fildingovog Tom Džon- za, Vilhelma Majstera, a u našim danima u osnovi Žan Kristofa Romena Rolana. No junak može da bude stavljen, po uzoru antičkog epa, u bližu ili dalju prošlost. Počeci toga nalaze se u Francuskoj u 17. veku. No tek je romantika probudila smisao za istoriju. Volter Skot i Man- conii su evropski predstavnici istorijskog romana. Svi ti romani — sa izuzetkom Vilhelma Maj- stera — hoće da zabave, što ne isključuje po- vreme obracanje na dušu i duh etička. Od Bal- zaka nadalje postavlja roman sve veće zahteve. On se nudi da drži lekcije iz sociologije i psiholo- gije. Kod Flobera postavlja on još veće zahteve: hoće da ga na osnovu date mu forme cene kao apsolutno umetničko delo, hoće dakle da se tak- miči sa dostojanstvom epa i tragedije. Uzdizanje romana do izvora saznanja ne treba kod Balzaka uzeti bukvalno. Ono samo odražava zainteresova- nost pisaca, jako naglašenu od 1830 godine, da budu cenjeni kao neophodni i kvalifikovani sarad- nici na civilizovanju nacije ako ne i čovečanstva. Viktor Igo i Lamartin, ali i poznji Vinjli, nastupali su kao narodni vođi. Mesijanzizam Sen-Simona i Furje obuzeo je pesnike i prozaiste. Ta crta de- ljuje danas utopiski i zastarelo. Sa još većom ozbiljnošću i upornošću tražio je Zola priznanje svog sociološkog i moralnog nastavnštva. Verovao je da treba da podupre „naturalizam“ modernom naukom.

Danas se na to obraća pažnja zato što je — ta nauka prevaziđena. Ali još u 20 veku ima on sled- benika koji romanu pripisuju funkciju društvene ili kulturne analize ili ga čine nosiocem drugih sadržaja znanja. Poučan roman ovog tipa je zao- statak 19 veka zato što danas potrebu za egzakt- nom antropološkom i drugom orijentacijom daleko bolje zadovoljava nekoliko tuceta visoko razvijenih posebnih nauka nego čitanje romana. Prodiranje naučnih pouka u roman pojačalo se otprilike od 1830 i to ne u korist ove književne vrste. Prikup- ljanje tačnih podataka o berzanskim poslovima ili egzotičnim kulturama potpisu je u pozadinu prirodne zahteve romana — junaka i fabulu. Pisac se dao na „posmatranje“ tako zvane „stvarnosti“, na prikupljanje i registrovanje svakodnevnog ma- terijala. Verovao je da na taj način izražava život. Ujedno je verovao da je na Balzakovoj liniji.

To je bio nesporazum. Henri Dženz (1843— 1916) i Pol Burže (1852—1935) dva su pisca koji su nazbrljivije proučavali Balzakovu tehniku. Uzalud se Henri Dženz pita: „Kako je to ura- dio?“ Zašto smo kod Balzaka suočeni sa samim životom, iako on sam, rob rada, nije nikada „ži- veo“? Sta je bila Balzakova tajna? Psiholog Burže veruje da treba da ga shvati kao „analitičkog vizionara“. No psihologija otkazuje iz jednostavnog razloga što se u njenim udžbenicima i laborato- rijama ne pojavljuju ogledne osobe koje bi imale materijala za jednog Šekspira ili Balzaka.

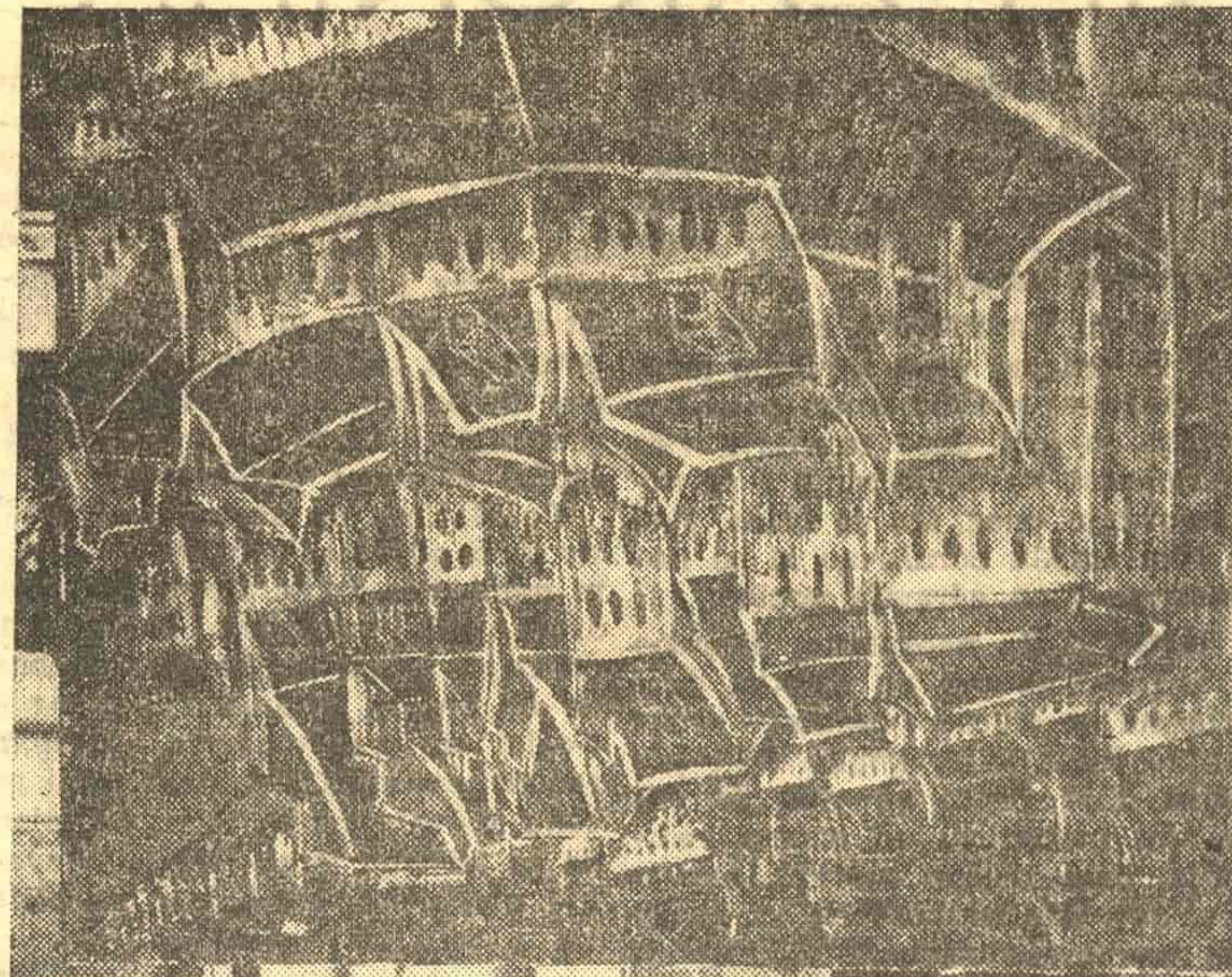
Balzakova tajna je tajna genija kome je celo- kupnost života data na nedokučiv način. U drugim vremenima pisao bi on epove ili drame. Bio je pesnik, „jer pesnik antipacijom predumišlja život“ (Gete). U 19 veku i u Francuskoj morao je da stvori roman. A oni koji su verovali da mogu da prime njegovo nasledstvo podlegli su samo- obmani. Sticaj njegovog stvaralaštva i forme ro- mana bio je jedinstven srećan slučaj koji se nije ponovio.

Roman je književna vrsta bez tradicije forme koja bi obavezivala. To ima dobrih i loših strana. Elastičan je kao guma. Može da se prilagodi sva- koj materiji i svakoj epohi. Videli smo preisto- riske, istoriske i savremene romane, a i romane o budućnosti koji sažimaju vreme. Roman može da uđe u svaku sadašnjost, u svako strujanje svaku modu. Žil Vern i drugi ispunili su pre- inženjera tehničke želje i snove. No ako je Put oko sveta za 80 dana bio iznad saobraćaja iz 1873 godine, današnja avijacijska tehnika ga je prešla. U tome se može videti simbol ugroženosti romana: ono što je najmodernije uvek je i ono što najbrže zastareva. Romani stare brže nego muzika ili istoriografija. Od masovne produkcije romana francuskog 19 veka koja je uvođenjem romana u podlisku dobila jak potsticaj najveći deo je zaboravljen. Ko čita danas Oktava Fejea ili Ogistena Filona kojima je Volter Peter posvećivao eseje? Drugo jedno opterećenje romana koje mu ugrožava vek je njegova dužina. To je prepušteno volji autorovoj. Svoju materiju može on izneti na 500, 5.000 ili 50.000 strana — odluka pri kojoj ne odlučuje samo zahtev umetnosti nego katkad i si- tuacija na pijaci. Roman je najkomercijalizovanija vrsta moderne književnosti. On je postao masovan artikl. Ujedno boluje on od unutarnje krize čiji početak označava Floberovo posmrtno delo Buvar i Pekiše (1881). Pitanje: Sta je zapravo ro- man? Kakve su njegove mogućnosti?, pokrenula je kritika. Džozs je dao svoj odgovor u Finega- novom buđenju (1939). Žid je u svom Te- ziju (1946) našao drugo rešenje. Oba dela su potpuno različita, ova su krajnje lična i njihova formula je neprenosiva. Većina romanopisaca pri država se isrobnih recepta 19 veka ne obazi- rući se na krizu romana. Amerika međutim do- nosi skraćena izdanja viktorijanskih autora. U 19 veku cenili su romane u tri sveska i petčasovne opere. Publiku kojoj pokazuju Hamleta i Kara- mazove na filmskoj vrpici nije više spremna na utrošak vremena koji zahteva epska širina Ento- ni Trolopa i Tomasa Hardija. Ova je počivala na staromodnoj opširnosti pričanja i opisivanja. Di- menzije Prustovih i Džozsovih romana počivaju na nečem sasvim drugom što možemo nazvati mikroanalizom. Ona se ne može preneti na film. No ona nije jedini put u budućnost.

Poslednja pripovedačka dela Andre Žida i Gotfrida Bena pokazuju volju za energičnim zgus- njanjem i postizu time pojačanu izražajnu sna- gu. Ona predočavaju pitanje kritičarima koji danas pregledaju produkciju 19 veka: da li je idealan roman onaj u kome se ništa suvišno ne dešava? Da li je roman 19 veka patio od gojaznosti? Ho- ćemo li dobiti vitak, sportski istreniran tip? Ne- mamo li ga već u Adolfu Benžamena Konstana (1816)? U kakvom odnosu stoji on prema noveli pisaca kao Merime i Mopasan? Završimo ovim pi- tanjima. Pitanje nije najgori način da se čovek oprosti od neke teme.

LIKOVNA UMETNOST

DRUGA IZLOŽBA Mihajla-Bate Protića

Mihajlo-Bata Protić: Pogled na Bastilju

O izložbi trideset pet pejzaža Mihajla-Bate Protića: iz Pariza, iz Srbije i sa Hvara — može da se govori polazeći sa dve tačke gledišta.

Protić je mlad slikar, uz to i au- todidakt koji, mada se posle za- vršenih studija na filozofskom fa- kultetu bavi isključivo slikarstvom — slika ustvari svega pet godina. Sagledana iz ove perspektive, nje- gova je izložba redak uspeh. Na- slikane sa spretnošću i iskreno- šću, njegove slike na dopadljiv na- čin fiksiraju radost viđenog i poka- zuju već postignuti lični akcenat. Za mladog slikara je to mnogo i, zaista, nije čest slučaj da jedna izložba naiđe na tako iskreno do- padanje većine posetilaca.

Ali — a to je svakako pozitivno — Protić svojim najboljim slika- ma na ovoj izložbi pokazuje da ima veće ambicije, a i veće mogućno- sti, od dopadljive slike prijatno prezentovane. Sa ove tačke posma- trana, baš zato što predstavlja do- kaz talenta, niz darovitih početaka i nekoliko zrelih rezultata, nje- gova izložba je vredna jednog oz- biljnijeg osvrta.

Ako se setimo prve Protićeve iz- ložbe 1954 g. očigledno je koliko je njegov prvi korak u Parizu bio pozitivan. Svojim obiljem neupore- divih vrednosti baš za slikara, Pa- riz je Protića i zarobio i oslobodio u najpozitivnijem smislu. Tek u njemu je Protić postao slikar. Po- stignuta lična vizija Pariza, inter-

pretirana na ekspresionistički na- čin, dala je nekoliko zaista uspehli- kih slika. Pogledi na stare krovove sa Bastilje i Notr-Dama, fasade kraj Sene, pitoreskno Latinskog kvar- ta, iz tame izronila monumentalna fasada katedrale (primer Protiće- vovog smisla i za scenografiju) — sve ove slike ilustruju sa puno at- mosfere iskren, ličan doživljaj ve- likog grada. Skoro uvek sigurnog crteža, ima ih i zaista lepo slikani- nih (narodito male tempere); to- novima jedne tamne, tople game sa linearno raženim akcentima svetla.

Srbijanski pejzaži pod širokim nebom, bregoviti, s utkanim oran- nicama i sabijenim kućercima, srećno komponovani, bogatije fak- ture, sveži u boji i sočno slikani, predstavljaju najzrelija Protićeva ostvarenja — koja su ujedno pu- tokaz njegovog daljeg razvoja.

Hvarski pejzaž, međutim, Pro- tić nije osvojio kao pariski, niti ga je interpretirao uzbuđljivo i snažno kao srbijanski. Slike s o- vim motivima ostale su niz eksper- imenata — ne uvek uspehli.

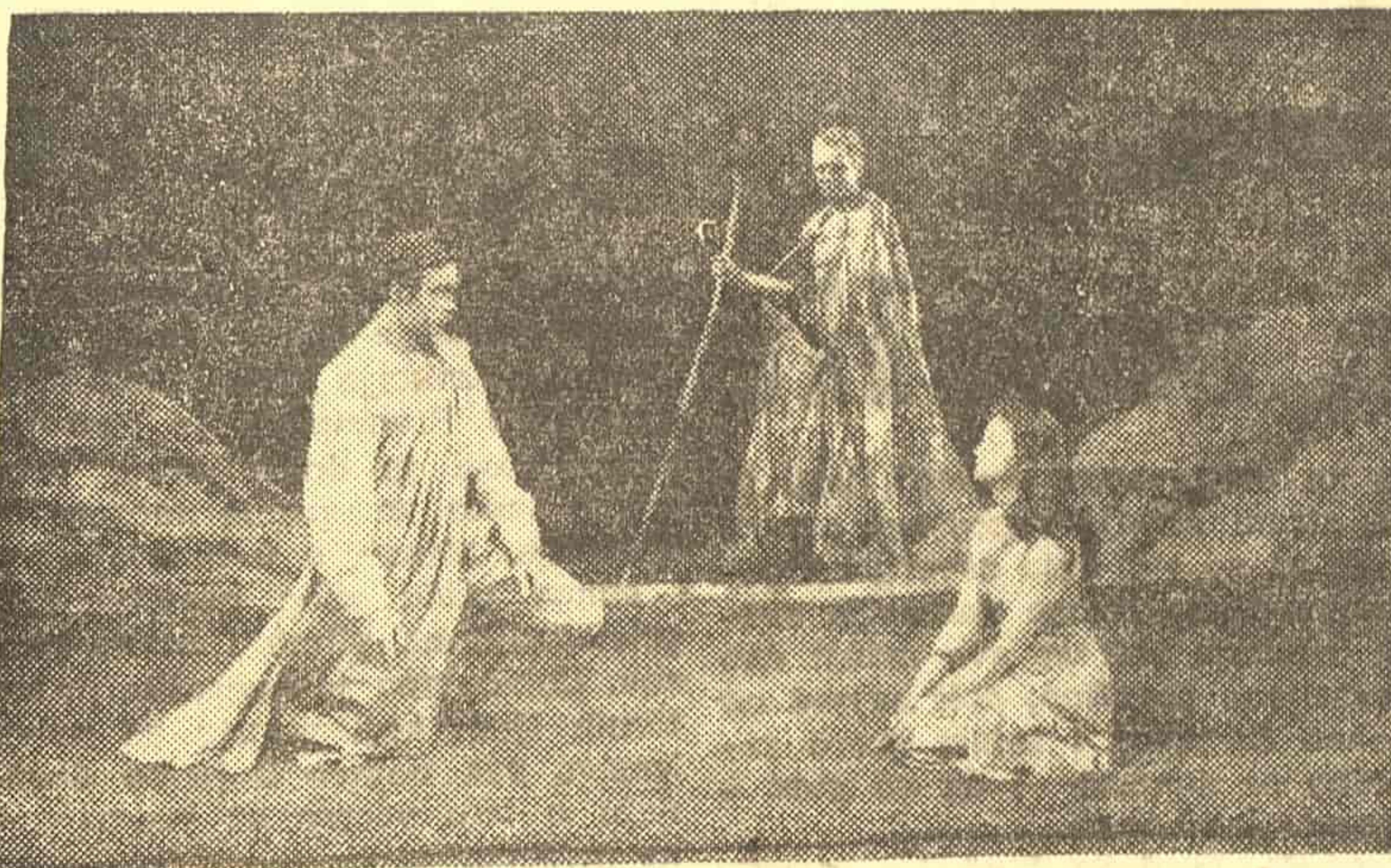
Neujednačenost kvaliteta koja se oseća na izložbi, svakako ne dovo- di u pitanje talenat. Postoji jedno manje ili veće osećanje mere, koje se teško da disciplinovati kod ova- ko spontanosti slikarskih tempera- menata. Za to je svakako potreb- no i više iskustava i duže vre- mena, tim pre što Protić nije bio u situaciji da mu škola ma u čemu pruži pomoć ili oslonca. Kod nas

danas nije redak slučaj slikara bez redovnog školovanja, njima pripada čak i nekoliko naših značajnih savremenih umetnika. I Bata Pro- tić je tipičan primer slikarskog au- todidakta koji ne pripada grupi „naivnih“ — a ta činjenica ima dobrih i loših posledica. Slobodom čoveka nevezanog školom za na- vike, tradiciju ili uobičajena for- malna rešenja, Protić sam iznalazi mogućnosti da se izrazi kako mu to njegov temperament nalaze. U toj slobodi interpretacije našao je više puta i lični akcenat i lepa rešenja: kao utisak ritma, postig- nut naizmeničnim slaganjem pata- lelnih bojenih pojaseva (Rudnik) ili dramatičnom smelem kompozici- je tamnog bregovitog pejzaža pod sasvim belim nebom (Hvarska br- do), ili na originalan način rešen široki beskrajan srbijanskog pejzaža (Sa Avale) gde se smenjuju fovi- stički ispunjene površine čistom bojom kojima daje dinamiku i ri- tam ucrtavanje linearnih elemenata. Ali radoznao i uzbuđen obiljem mogućnosti, Protić nekad izgubi dragoceno osećanje mere i disci- pline, tako nužno u slikarskom po- slu. Tada napr. opteretiti sliku gra- fičkim elementima, tako da ona postane sirova i „plakatska“ — u negativnom smislu reči, ili neo- pravdano grubo zapara površinu slike, nekada, insistirajući na istom motivu izgubi neposrednost doživ- ljaja i ode u manir i ponavljanje (Pogled sa Notr-Dama) ili isprlja svežinu boje pokrivaajući površinu slike debelim nanosom crnih kru- žnih kontura stabala, što deluje neslikarski (Hvarska tvrđava).

Protić svoje slike ne priprema studiskim predradnjama. On fiksira vizuelni doživljaj, brzo, spontano, s lepim slikarskim nervom za hro- matske kombinacije, sa radošću pred viđenim. Protić se oseća po- goden pred pejzažem i beleži taj utisak s grozničavom nestrpljivo- šću i oduševljenjem. Ima u tome i onog našeg, još od Nadežde Pe- trovic poznatog, fovističkog obilja kojim inspiriše pejzaž. Protić pri- pada slikarima trenutnog doživlja- ja a ne onima dugo studije — on slika brzo, dok traje povišena tem- peratura izazvana vizuelnim do- življajem i zato slika neposredno često improvizirajući, sa zavisno- šću od jednog jedinog trenutka slikarskog uzbuđenja, otuda i spon- tanost i iskrenost, i svežina na- slikanog.

Dr Katarina Ambrozić

Ovog leta u Stratfordu

Richard Dizonson, Džon Gilgud i Dorin Aris u Šekspirovoj »Buris«

Beli labudovi plove po mirnoj površini Evona. Na drugoj obali spomenik najvećeg pesnika sveta. U prostorijama Šekspirove rodne kuće u ulici Henli neprekidno se kreće lanac radoznalih stranaca. Strpljivi red čeka celoga dana u foajetu Spomen pozorišta u nadi da će neko vratiti kupljenu ulaznicu. — Stratford živi od slave svog ve- likog sina.

Stratford je grad-muzej. Pa ipak najveći spomenik, dostojan Šek- spira je njegovo Spomen pozori- šte na levoj obali Evona. Istorijski svog čudnog pozorišta neobična je kao i nivo njegovih predstava, kao i način rada.

Za Šekspirov rodendan 23 aprila 1879 istaknuti građanin Stratforda Čarls Edvard Flauer podigao je arvu zgradu Spomen pozorišta i stvorio Šekspirov festival, koji se svake godine održava od ranog proleća do kasne jeseni. Ali 1926, sa još dva slavna pozorišta (Kovent Garden i Drari Lejn) pozorište u Stratfordu je izgorelo do temelja. Do 1932 predstave su se izvodile u sali bioskopa, kada je Princ od Velsa otvorio današnje Spomen po- zorište. I tako, staro samo 25 go- dina Spomen pozorište je jedno

primer prva scena u „Juliju Cezar- ru“, koja se obično izbacuje. (Vi- deo sam veći broj rediteljskih knjiga u biblioteci Spomen pozori- šta, u kojima, istina, ima skraćeni- ja ali nisam nigde video da je izbačena čitava scena). Ta scena poslužila je reditelju Glen Bajam Šou, direktoru Spomen pozorišta, da napravi izvrsnu sliku Rima: Mrak. Muzika nagoveštava nemir. Naglo svetlo uvodi nas u rimsku ulicu punu sunca ovičenu sa svih strana visokim pravougaonim stub- ovima sa uskim kanelurama. Veli- ki pozlaćeni kip Julija Cezara dominira ambijentom u centru između belih stubova. Tu su zanat- lije, kicoši, ljubavnici, devojčure. Masa je uznemirena. Građani viču, bacaju jedno drugom nekakve po- sude, zadirkuju devojke. Bućna južnjačka ulica. I naglo, ljuti i uvredeni, ulaze tribuni Flavije i Marul sa korbacima i gone bespo- siene građane, zabranjuju im da kliču Cezaru i skidaju vence sa Cezarovog kipa. Masa negoduje ali ostoputa. Drugi građanin (Piter Pal- mer) pokušava šeretski hladno- krvno da sve okrene na šalu. No to mu ne polazi za rukom. Ubedena batinama i razlozima masa se po- vlači. Tribuni odlaze da gone mase sa drugih ulica Rima. Nešto se u Rimu sprema. Rim nikad ne miru- je. Teško je zamisliti bolji uvod za tragediju kao što je „JULIJE CE- ZAR“. Cezar u interpretaciji Sirila Lukhama je vsličanstven u pravom smislu reči. Iako senilan, on je ruina velikog Cezara; njegova ruka i kad podrhtava još uvek upravlja svetom; glas, iako sa prizvukom staračke nemoci još uvek zapoved- nički neprikosnoven.

Brutu, zamišljenom, plemenitom, tragičnom, usamljenom, dragom, u tumačenju Aleka Klunza, po mom mišljenju, nedostajalo je samo malo topline, „da bi priro- da“ — po rečima Marka Antonija, — s pravom mogla reći: „To beše čovek“. To je velika uloga, razume se. Sa odličnom Džon Miler, koja

tumači Porciju — kćer Katonovu, oni čine jedan nezaboravan par. Marko Antonije u tumačenju 29-god. Ričarda Džonsona naj- bolji je u sceni nad mrtvim Cezarom. Njegov vrlo prijatan snažan glas uticao je da katkad zaboravi- mo njegove godine. Ali to nije Antonije koji „svu noć banči“ i nije poznavalac ljudske psihologi- je, na koju svojim govorom tako moćno utiče.

„KRALJ DŽON“

„KRALJ DŽON“ je po mom mi- šljenju najuspelija predstava u ce- lini ovog leta u Stratfordu. Utisak veličine i savršenstva nosite so- bomo kad izlazite iz sale. Masivan dekor, sto pretrpan jelom, tri paža koji za sve vreme prvog čina stoje bez ijednog pokreta, kralj koji se nametljivo smeje sa svojim dvo- ranima, a odmah zatim objavljuje rat Francuskoj — upotpunjuju pravu sliku srednjovekovnog dvo- ra. Sujetan, lukav, vlastoljubiv, a uz to mudar i snažan, Robert Haris kao kralj Džon vrlo je oprezan kad nagoveštava Hubertu da ubije malog Artura, i beskrajno je ne- srećan posle toga, a očajan kad saznae da se zbog Arturove smrti narod buni. To je prokletstvo kra- ljeva, jer ih služe „robovi što čud- im smatraju naredbom“.

Najbolja je, naravno, prva scena IV čina, gde plemeniti Hubert (Ron Hadrik), s kojim se priroda naša- lila, odbija da oslepi malog Artura. Desetogodišnji Kristofer Bound plače moleći i izvrsno izgovara stihove.

„KAKO VAM DRAGO“

Komedija „KAKO VAM DRAGO“ je prolećna priča o ljubavi sa ma- lim prizvukom jeseni. Motlejeva scenografija upravo je podvlačila taj prizvuk jeseni zlatnim lišćem na drveću. U režiji Glen Bajam Šoa poezija triumfuje. Kad vidite predstavu vi ste beskrajno srećni. Pegi Aškroft kao Rozalinda os- tvarila je najbolju žensku ulogu ove sezone. Šermantna, suzdržli- va, sa neizmernom prefinjenošću duhovite ženske nežnosti. Preobu- čena u mladića, ona je vrlo pri-

rodna i ljupka kad se češka po- nijansom osećanja obogatili naše sroć.

Pretstava je nažalost neujedna- čena. Pored divnog Arijea (Brijan Bedford) sa nežnim tenorskim gla- som, postavljen je Kaliban (Aleks Klunz) sa krajnje naturalističkim kostimom, iako govori najlepše sti- hove u delu. Utisak neujednače- nosti povećava i gomila duhova obučena u sukunjice od slame kao kod primitivnih plemena.

Dok je scenografsko rešenje u „Titusu Andronikusu“ bilo iznenađujuće originalno, kad je Bruk od isprepletanih konopaca sa zakačenim izjužnjačkim lišćem, po- kušavao da dočara vegetaciju ostr- va, to je delovalo nešto već videno, poznato, obično. Veliki ne smeju da ponavljaju čak ni svoja vrlo uspeša rešenja.

Prva scena „BURE“ je najimpre- sivnija scena koju sam ikad video u pozorištu. A Gilgud! Koliko srećni polazite iz Šekspirovog Stratforda što ste ga videli!...

„BURA“

„BURA“ je poslednja premijera u Spomen pozorištu i ujedno naj- veće iznenađenje. Divimo se režiji i veličanstvenoj muzici Pitera Bru- ka, divimo se stihovima barda sa Evona, divimo se tehničkom reše- nju „BURE“ u prvom sceni gde se brodska lampa klati i pognuti mor- narci jure, dok se publika naginje skoro kao u smerami, ali sve to zaboravljamo pred pojavom ma- gičnog Prospera — Džona Gilgud- a. Ima se stvarno utisak da on sam sve to stvara, tu, pred nama. On je usamljen i ogorčen, čak i grub prema Mirandi i ljuti se dok joj priča o sebi, a svaku svoju mi- sao izgovara kao da je prezire. On je malo srećan jedino onda kad može da odloži svoj čarobni štap. Kako on običan govor bez nijanse povišenog tona pretvara u stihove, koji povremeno bruje kao najlepša muzika, ostaje tajna i za one koji ga stalno slušaju. Glumac je ra- van pesniku.

Za Mirandu (Dorin Aris) i Fer- dinanda (Ričard Džonson) jedan kritičar je rekao da su jedan do- sadan par, jer je ona neprekidno usplahirena i malo sentimentalna a on pomalo patetičan. Ja, među- tim, ne bih rekao da su dosadni, već da svojom igrom prve mlada- lačke ljubavi nisu nijednom novom

Džon Miler i Alek Klunz u „Juliju Cezaru“

VEŠTINA ŽIVLJENJA PO PRIRODNYM ZAKONIMA

Prve uobičajene pozdravne reči, prve izgovorene reči kad se sretnu dve poznate osobe jesu: „Dobar dan, kako si?“ — „Zdravo, kako ti?“ To je ustvari prva reakcija pri susretu ljudi, prema tome, njihova prva misao odnosi se na zdravlje. Zar to ne ukazuje da je, takoreći, u instinktu čoveka da pre svega i najčešće misli na zdravlje? Zdravlje je čoveku najdraže, ma u kom dobu on bio, ma na kom položaju bio i ma gde se nalazio. Svaki od nas je svestan i svi smo saglasni da sve počasti i sva blaga na svetu jesu bezvredna i uzaludna ako smo bolesni. Onaj koji boluje od srca ili od pluća, ili ima bolesnu jetru ili čir u stomaku dao bi „i poslednju košulju da ozdravi“.

I pored te očigledne činjenice, većina ipak nije svesna, niti sve čini da izbegne, da predupredi bolest. Međutim, mnoge tegobe, mnoge bolesti mogu se izbexi, kad bi svaki od nas imao jasan pojam o zdravlju. U pogledu zdravlja mnogi se pridržavaju rečničko-enciklopedijske definicije, koja prikazuje zdravlje kao jedno negativno stanje: „Otsustvo bola ili bolesti“; ili se pak dive „rmpaliji“, zadržanom od jela i pića, koja na svakom koraku vrebaju „šlog“ (apopleksija), ili detetu koje je kljukano i okruglo kao lopta (koje će i lakše da oboli i teže da preboli bolest).

Ne, — zdravlje je ipak nešto drugo. Ono je zaista ono što jeste ili ono što treba da bude, samo onda kad su svi organi našeg tela sposobni za rad i kad su spremni da izvrše sve svoje funkcije. Ali ova misao bolje će se razumeti na jednom primeru. Uzmimo noge, naše noge. Ako na njima nema nikakve rane, ni proširene vene, ni otok, onda su one, po rečniku, zdrave — ali ne uvek i za nas. Jer čemu služe noge? Za hodanje, trčanje i skakanje. Prema tome, da bi nas one zadovoljile mi od njih tražimo da budu sposobne da lako i dugo hodaju, a da mogu bez teškoća da preskoče ako naidemo na neku prepreku.

Ali, ni ova činjenica jednog dela tela nije dovoljna. Niti je dovoljno da svaki organ za sebe bude snažan. Potrebno je još da između njih postoji ona takozvana organska funkcionalna ravnoteža. Potrebno je da postoji sklad između svih delova tela kao celine, i da postoji posebno sklad između fizičkih i duševnih osobina. Drugim rečima, ne treba da zaboravimo da je vrlo važno imati u zdravom telu i zdravu dušu (čak je dragocenije imati, od zdravog tela, zdravu dušu), kad se zna da su zdravlje i duševno zdravlje intimno, nerazdvojivo povezani i međusobno zavisni.

Da jedan čovek bude zdrav, nije potrebno da bude jak kao džin, niti da ima mišice kao atleta. On će biti zdrav samo onda ako se lako ne zamara i ako je otporan prema bolestima; sem toga treba da ima gipko telo, da brzo reagira i da je izdržljiv; isto tako da je nervno uravnotežen, da je dobre naravi, da ume da vlada sobom i da u teškim iskušenjima ume da sačuva vedrinu i mir.

Ideal, prema tome, nije čovek sa prosečnim banalnim stanjem zdravlja, koji će moći prosečno da izvrši osrednje stvari. U osnovi, svaki od nas treba da ima mnogo veću ambiciju — odnosno, svi mi treba da težimo sve više za čovekom čije bi zdravlje bilo kao ono plodno polje koje se ocenjuje po kvalitativnoj žetvi.

Ako je sve to tako, onda je to razlog da se ukratko osvrnemo, i da se zapitamo da li takva težnja za zdravljem zaista postoji — kao neka vrsta zdravstvenog ideala koji po našem mišljenju treba da odlikuje današnjeg čoveka. Takav ideal, dragocen za svakog pojedinca, obavezno bi mogao biti i opšti ideal, ideal svih naših ljudi.

Prema tome, nije zaludno zapitati se — otvoreno — kako ovo pitanje integralnog zdravlja postoji danas u svesti onih koji mogu biti, još kako, odlučujući faktori (ili bar da doprinesu) u zaštiti, u poboljšanju narodnog zdravlja i u zdravstvenom vaspitanju naroda. Drugim rečima, kako pojedini društveni činioci (lekar, vaspitač, roditelj, novinar i pojedinci) rešavaju ovo prevashodno narodno pitanje — koje zadire ne samo u zdravstvo, već i u prosvetu, kulturu, pa i u politiku.

LEKARI su neosporno i poštovani i zaslužni, to je činjenica, iako se to škrtio i retko priznaje. Setimo se samo primera, da je samo voljom, poštivošću lekara, a ne sredstvima, ni nagradama, otklonjena jedna strašna epidemija pegavca 1945 (a to znači nekoliko miliona mrtvih); to su oni izvršili

tiho, po ljudskoj i profesionalnoj svesti... Pa ipak, oni najčešće još uvek pretpostavljaju medicinu bolesti, odnosno, oni su više zauzeti bolestima, nego zdravljem, nego medicinom zdravlja.

O delu VASPIŦAČA ima se utisak da oni još uvek kljukaju mlade mozgove prekomernim znanjem, mesto da kod dece razvijaju više sposobnost za rasuđivanje i za razumevanje onog što je bitno. Rad u tom smislu odražavao bi se neminovno i na zdravlje uopšte.

RODITELJI, neosporno, iskreno i brižno čine sve da njihova deca izbegnu u životu opasnosti svake vrste. Pitanje je, koliko njih postižu cilj? Često se vidi da su višim maženjem od strane roditelja, deca obično postaju, naprotiv, sve više nesposobna za životnu borbu. Međutim, za roditelje je bolje da decu postepeno navikavaju sve više jednostavnom prirodnom životu, životu što bliže prirodi — jer samo tako ona postaju zdrava, telesno i duševno, i sposobna da savladaju sve životne teškoće.

NOVINARI očigledno više vole da posvećuju svoje stupce dnevnim događajima, raznim drugim novostima i prolaznim senzacijama, pa i popularizaciji medicine (koja je po našem mišljenju negativna) nego pitanjima zdravstvenog prosvetavanja i vaspitanja. Za zdravstveno vaspitanje najteže i najmanje se daje prostor; slično bismo mogli reći i za radio-emisije — a štampa i radio mogli bi neosporno da doprinesu još mnogo više da generacije budu zdravije — u širem smislu i sa više sistema.

A šta bismo mogli da kažemo za mnoge POJEDINCE? Oni se dobrim delom odaju obično neposrednim zadovoljstvima; oni više vole grube i banalne radosti — ono što mogu danas, a na svoje buduće zdravlje najmanje misle. Oni su kao borci u rovu: svaki je ubeđen da će metak pogoditi pre onog do njega, nego njega samog — mesto da razumno i ponosnom borbom iskuje sebi svoje telo i razvije takav duh koji bi odolevao svemu.

Najzad, u najplemenitijoj nameri, zapitajmo se samo, koliko je u praksi uopšte primenjeno ono što je izrekao Dizraeli, veliki engleski državnik: „Zdravlje naroda je osnova na kojoj počiva sreća i moć države... Smatram da je briga za narodno zdravlje prva dužnost jednog državnika“. Pa onda koliko je shvaćeno ono što je istakao Lojđ Džordž, drugi poznati engleski državnik, obraćajući se Englezima: „Vi ne možete da imate prvoklasno carstvo (englesko), sa ljudima zdravstveno poslednje vrste“.

Prema tome, uvek je vreme ne samo da svaki pojedinac, već i zajednica postavi sebi jedan životni cilj: kako postići potpuno zdravlje tela i duha. Zašto? Zato, jer treba biti zdrav i snažan, prvo, iz egoističkih razloga, za sebe; za svoje potomstvo, i drugo, da bi tako mogao najbolje, kao svaki svestan građanin, član zajednice, poslužiti svojoj zemlji i čovečanstvu.

Podvlačimo da se za ovaj ideal ne traži od pojedinaca velika cena, ni nemoguća žrtva. Dovoljno je da svaki zna minimum o higijeni zdravlja, toliko koliko je potrebno da se živi u skladu sa prirodnim zakonima. Drugim rečima, svesno treba, neki put i po cenu kočenja svojih želja, nastojati da se izbegnu intoksikacije (trovanja organizma alkoholom, naročito

neprirodnim pićima, i drugim nezdravim navikama), znati se racionalno hraniti, celishodno se oblačiti, umeti raditi i umeti se odmarati i zabavljati, moći se savladati po potrebi. Naročito umeti koristiti izvanredne i blagotvorne prirodne izvore zdravlja — kao što su čist vazduh, sunce i voda.

I naša je težnja da na sve ove izvanredne faktore donekle ukažemo i uputimo (u našim razgovorima o zdravlju i bolesti), jer je to, po našem mišljenju, realna, neophodna potreba za svakog. To je naša skromna želja da delimično doprinesemo da se postepeno ostvari kod nas ono što bi se moglo nazvati veštinom življenja po prirodnim zakonima. Dr Vandel Tasić

JEDNA VELIKA EPIDEMIJA NAŠEG VREMENA

☆ Od medicine bolesti ka medicini zdravlja

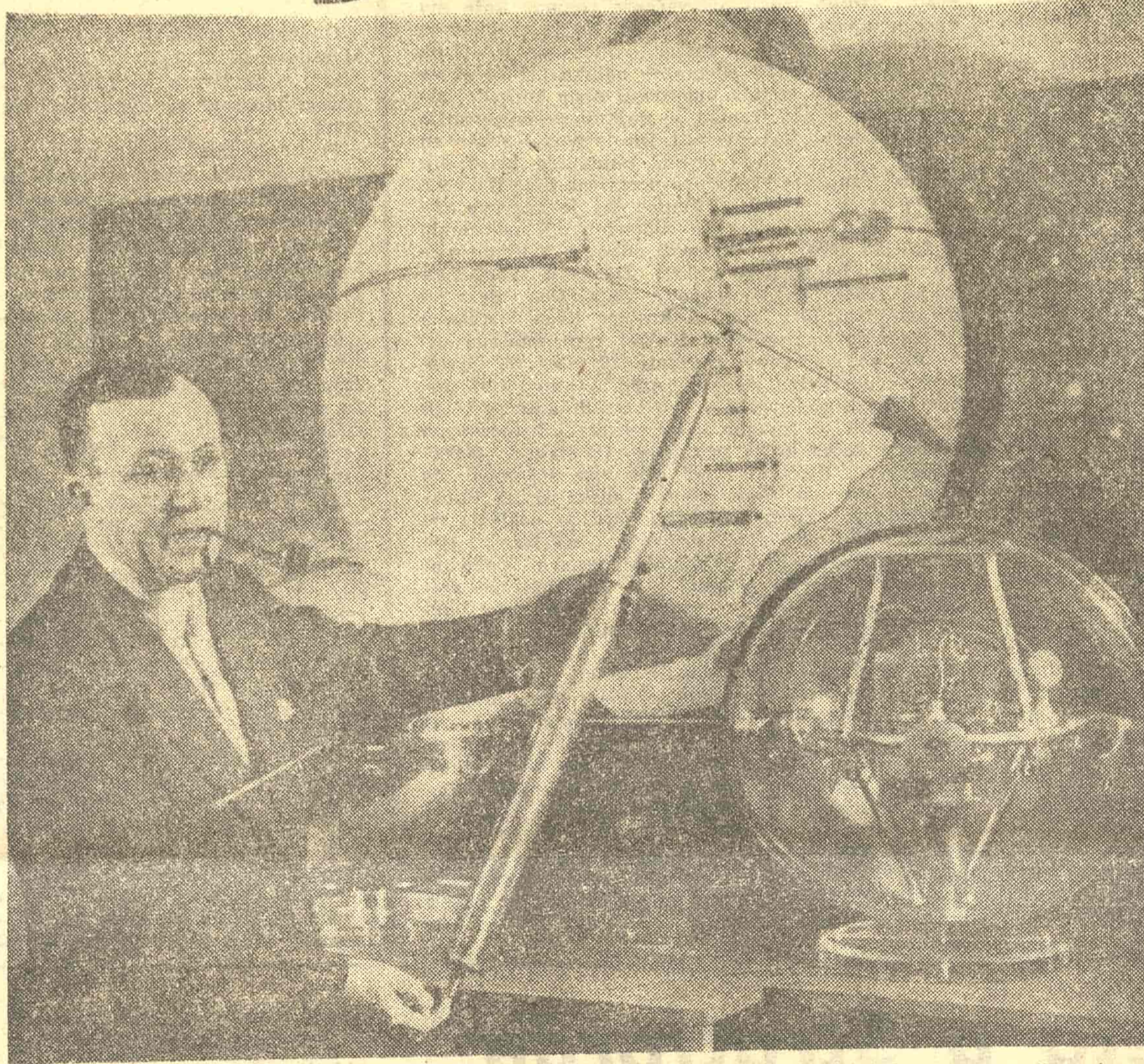
Kako li će se završiti ova epidemija gripa, koja već pet meseci — izbila je u aprilu na Dalekom Istoku — putuje svetom, uvlačeći se neprimetno, ali tim sigurnije, u svakodnevni život i misli čoveka? Hoće li najzad prestati isto tako naglo kao što je i počela, ili će se, u toku narednih hladnijih meseci, izroditi u jedan mnogo opasniji oblik? Svi bismo hteli da znamo odgovor na ovo pitanje; nažalost, u ovom trenutku nemoguće je precizno odgovoriti. Ostaje nam samo da se zadovoljimo pretpostavkom stručnjaka da će epidemija tokom jeseni opasti. Ipak pitanje je hoće li to biti njen kraj ili samo predač pred jednim novim, ozbiljnijim talasom bolesti, kao što se dogodilo za vreme poslednje pandemije (epidemije svetskih razmera) 1918-19 godine.

Pandemija gripa — bolesti dišajnih puteva, koja se neobično brzo prenosi neposrednim dodirom, disanjem, kašljanjem, kihanjem i govorom — javlja se oko četiri puta za sto godina. Izazivać poslednje ni do danas nije poznat. Misli se da je to bio neki virus, veoma sitan proteinski molekul koji napada unutrašnjost ćelije, suviše mali da bi se video običnim mikroskopom. Stoga nije nikakvo čudo što ljudi iz 1918 godine nisu utvrdili izazivać pandemije. Zahvaljujući današnjem stanju nauke moguće je snimiti većinu virusa elektronskim mikroskopom.

Virusi gripa podeljeni su na tri velike grupe: A, B i C. Kao mogućni izazivać ozbiljnih pandemija važan je samo virus A. On je u stanju da se naglo i oštro menja, poništavajući na taj način manje više ili sasvim već stečeni imunitet čovekovog organizma. Što se tiče virusa B i C, veruje se da oni ne izazivaju ozbiljne pandemije iz tog razloga što prvi ispoljava neznatnu tendenciju ka menjanju, a drugi uopšte nikakvu. Posle infekcije virusom gripa čovek obično postaje imun prema sledećim napadima bolesti, ali samo u slučaju da oni budu izazvani istom vrstom virusa prema kojoj u organizmu već postoji imunitet. Inače, stečeni imunitet stoji u obrnutoj srazmeri sa stepenom promene prvobitnog izazivaća. Utvrđeno je da virus — izazivać današnje epidemije — nema nikakve sličnosti ni sa jednim poznatim A virusom gripa. Time se i objašnjava činjenica da je za tako kratko vreme (otprilike dva meseca) epidemija toliko uzela maha! čovekov organizam nije raspolagao nikakvim imunitetom prema ovom jako virulentnom mutantu virusu A.

U današnjoj situaciji nema vremena za oklevanje. Hladni meseci se približuju, a niko ne zna hoće li ovaj talas gripa biti jedini. Ne treba se zavaravati lakim oblikom bolesti i prepustiti sav posao okid suzbijanja epidemije sanitarnim organima. Odgovornost koju svaki pojedinac oseća prema društvu, porodici i prema samom sebi nalaze ozbiljnu borbu protiv epidemije, bez obzira na to što trenutno izgleda relativno bezopasna. Sadržna dobro obaveštenog stanovništva i sanitarnih organa, kao i primena novih antibiotika, okončaće tu borbu u našu korist.

Samo potpuno pripremljeni možemo bez straha očekivati zimu. S. D.

U toku Međunarodne geofizičke godine SAD će poslati veštački satelit u gornje slojeve Zemljine atmosfere. Na slici: model rakete koja će satelit odneti do njegove putanje. Na globusu koji se nalazi u pozadini slike vidi se putanja kojom će se satelit kretati dok bude kružio oko Zemlje. Desno na slici vidi se model satelita, mesec koji su sagradili Rusi.

Mesec-tajanstveni Zemljin satelit

Hiljadama godina mesec je stravao čaroliju kod naroda na zemlji — svom bliskom susedu. Stari narodi su obožavali nesukus svetiljku i beskraino razmišljali o njoj. Moderni astronomi nastavili su da ispituju njene tajne skoro svake noći tokom godine, i te s razlogom.

Mesec se može videti golim okom bolje no ma koja planeta najjačim teleskopom. Kroz neke teleskopske mesec je posmatran kao golim okom na udaljenosti od svega pedeset milja. Bili su posmatrani površinski oblici na prostoru veličine dva fudbalska polja.

Astronomi su crtali mape meseca još odonda kad je to Galilej učinio pomoću primitivnog teleskopa 1610 godine. Danas je mesec bolje ucrtan nego neki predeli na zemlji — unutrašnjost Grenlanda naprimera. Imenovano je sedam stotina topografskih oblika. Sve u svemu zabeleženo je približno sto hiljada lunarnih oblika.

Mesec nema vode, pa prema tome ni okeana, nema kontinenta, samo beskonačno stenovito zemljište poprskano tamnim i svetlim površinama. Ono što se vidi golim okom to su tamne sumorne ravnice koje su raniji astronomi pogrešno smatrali morima i nazvali ih „marina“ i svetle blistave visije.

To čini lice „čoveka na mesecu“; desno oko je Mare Imbrium, veličine oko jedne trećine Sredozemnog Mora.

Najveći oblik koji se vidi na mesecu je tamna ravnica nazvana Oceanus Procellerarum (Okean bura), malo veća od Karipskog Mora. Na toj sferi ništa po veličini ne odgovara našim okeanima. Ustvari,

cela površina te oblasti nije ni za polovinu Atlantika, a deo koji mi vidimo veliki je koliko Severna Amerika.

Na mesecu ima nekih neverovatnih formacija. Naprimera, Lajbnicove Planine blizu južnog pola više su no ma koja planina na zemlji. Jedan vrh uzdiže se trideset tri hiljade stopa, prema dvadeset devet hiljada stopa Maunt Everestovih. Iza lunarnog severnog pola nalaze se neke planine koje se zovu Planine Večne svetlosti. Dnevna svetlost na mesecu traje oko dve nedelje neprekidno (praćena sa dve nedelje mraka), ali ovi vrhovi tako su visoki da su stalno na suncu.

Za pesnike je mesec: „čedan“, „bled“, „srebrn“, „avetinski“ i „kišan“. Međutim, pre bi mu odgovarao pridev „rošav“. Čelo mesečeve lice nagrdeno je kraterima. Zabeleženo je nekih 30.000, 150 sa prečnikom od 50 i više milja. Najdublji dosad otkriven dubok je od dna do ivica 30.000 stopa — pet puta dublji od Grand Kanjona. Neki delovi njegove unutrašnjosti nikad ne dobijaju sunčevu svetlost.

Šta je stvarno krater? Neki naučnici misle da su krateri nastali od vulkana; drugi, da su rezultat pucanja ogromnih gasom ispunjenih mehura, koji su se uzdizali na rastopljenom mesecu. Po jednoj drugoj teoriji krateri su nastali od udara meteorita. Možda je mesec prošao kroz trajno bombardovanje, kakvo zemlja nikad nije doživela. Jedan naučnik izračunao je da bi za stvaranje najvećeg kratera na mesecu bio potreban meteorit prečnika čitih milje a težine 200 biliona tona.

Majčudniji oblici na mesecu jesu svetle pruge 5 do 10 milja široke, koje se pružaju na području nekoliko kratera. Te pruge prelaze bez skretanja preko dolina, visija, ravnica, pukotina i jama. One se penju uz strme zidove i ne bacaju senke. Neke su duge po 1.500 milja, prave kao strela. Da li su one izdrobljeni materijal koji su rasuli meteoriti? Fino isitnjeni plavac koji su izbacili vulkani? Nešto što je iscurilo iz unutrašnjosti? Da li leže na površini ili u dugim pukotinama? Niko nije uspeo da reši ovu tajnu.

Naučnici nisu uspeali ni da utvrde koji materijal leži na mesečevoj površini. Oni veruju da je to neka vrsta rastresitog, poroznog materijala, ali ne tlo koje nam je poznato. Na mesecu nema vetrova, nema vremena, ni zore ni sumraka. Dan nastaje momentano; nema atmosfere koja se osvetljava pre nego što se sunce digno iznad horizonta.

Mesečeva temperatura se od sunčevog zagrevanja penje do 214°F, a noću pada do — 243°F. Astronomi u opservatoriji Maunt Vilson u Kaliforniji zabeležili su jednom pad od 502° za jedan sat. Tako nagle promene čine da se stenje cepaju, razbijaju i ljuskaju. Meteoriti dodaju prašinu za koju se pretpostavlja da pada eonima.

Kao zemlja i mesec je poluosvetljen suncem, i dok obilazi oko naše planete, vidljive su promenljive veličine te osvetljene polovine — faze. Prvo ga vidimo kao tanak „mesečev srp“ na zapadu. Kako se na svojoj putanji dalje kreće prema istoku, vidi se sve više i više osvetljene površine, dok

se ne ukaže „pun mesec“, koji je na strani zemlje suprotnoj suncu, tako da se vidi cela osvetljena površina. Kako mesec nastavlja svoje kretanje vidi se sve manji deo osvetljene površine, dok najzad ne počne da izlazi i zalazi skoro zajedno sa suncem i da se gubi u njegovoj svetlosti.

Ljude je dugo kopkalo pitanje: šta je s druge strane meseca? Astronomi su stvarno videli jednu petinu druge strane. To su mogli da učine zato što mesec, mada je uvek licem okrenut zemlji, ima ekscentrično kretanje kroz vasionu. Nekad je udaljen 252.000 milja, a nekad samo 221.000. Njegova brzina se menja, njegova osa izlazi iz putanje kretanja i preko njene ivice možemo da bacimo pogled na skrivenu hemisferu.

Mesečina je danas zadovoljstvo u kome uglavnom uživaju ljubavnici i staromodni pesnici. Pre mnogo godina, pre no što se znalo za veštačko osvetljenje, on je bio važan kao noćno osvetljenje. Kao što svi znamo, mesec nema sopstvene svetlosti; on sija hladnim sjajem koji dobija od dalekog sunca, ali, ustvari, mesec je slabo ogledalo koje odbija samo 1/14 svetlosti koje prima od sunca. Zemlja odbija trećinu sunčeve svetlosti snabdevajući svoje satelite „zemljanom svetlošću“ 60 puta jačom od najjače mesečine.

Ako kad u životu vidite plav mesec, nemojte pomisliti da vas oči varaju. To je prouzrokovano prašinom u našoj gornjoj atmosferi. Ledeni kristali čine da vidimo kruge oko meseca.

Vekovima je mesecu pripisivana čarobna moć. Govorilo se da dono-

si ljudilo, da utiče na rastenje biljaka, na mačje oči, na pege pantera, na funkcije žena i aktivnost duhova. U Francuskoj je postojao zakon koji je dozvoljavao seću građe samo za vreme mesečevog opadanja. Mesec, a u manjoj meri i sunce utiču zbog gravitacionog privlačenja na plime i oseke okeana. Uobičajena je pogreška primitivnih ljudi koji veruju da mesec izaziva sve pojave koje se događaju u isto vreme sa promenama na mesecu.

I naučnici su lutali. Heršel, najslavniji astronom XVIII veka zaključio je da je mogućnost naseļavanja meseca „apsolutno sigurna“. Neki nemački astronom objavio je 1822 godine da je otkrio grad na rubu centralne ravnice. Taj grad imao je sistem utvrđenja koja su podigli mesečevi inženjeri — ogromne bedeme 23 milje duge, milju široke a nekoliko stotina stopa visoke.

Sva ispitivanja, posmatranja i merenja meseca nisu rešila najvažniji problem: njegovo poreklo. Jedna teorija kaže da je mesec bio planeta, pa je, došavši suviše blizu zemlji, koja je masivnija od njega, bio „zarobljen“ i da se pretvorio u satelit. Po drugoj teoriji mesec je postao od ogromne izbočine stvorene plimom na zemlji — površini, koja se otkinula i odeljela u prostor. Ako je druga teorija tačna, onda postoje dva rešenja: mesec bi se sastojao od lakšeg materijala no što je zemlja, a na zemlji bi ostao ožiljak. Činjenica je da je mesec stvarno lakši.

Kad bi čovek uspeo da dođe na mesec, pretpostavlja se da bi našao da je taj odgovor neosnovan. Ljudi žive na zemlji milionima godina pa nisu ustanovili njeno poreklo. Naučnici naravno neće nikad napustiti tražnje za rešenjem ni jednog od njih.

Monolog islednika Specijalne

Aleksandar VUČO

Deset godina mržnje učinile su ga krvoločnim kao deset godina presnog mesa. I ničeg krivotvorenog nije video u svom pozivu prvog islednika Specijalne, ni napuklog u kaktuskuci, u kojoj je sve transmisije stavljao u pokret znakom prsta ili grčem u zenicama: gordost i tvrdnju ljubav prema poretku pročitao bi u njima ujutru, pred ogledalom, pre nego što bi prislonio brijač na obraz, na mestu dokle mu dopiru zulfovi. Uхватila bi ga katkad malaksalost živaca, obično posle jalovih noći provedenih nad malim žrtvama u rukama-kleštima njegovih fizičkih izvršitelja: „Oh, govori, govori!“ dopirao je do njega refren nečeg nestvarnog, ali behu to samo kratke senke tuđeg nespojstva na njegovom mozgu, jer nigde kao u ovom kupatilu, u prekancelarijskom času, nije bio tako zadovoljan samim sobom, niti se osećao toliko pravičnim prema njima, malim stradalnicima „koji su dobijali ono što su zaslužili“.

Trenuci pribiranja. Tihi, nasapunjeni šaptavim rečima koje glasno ni samome sebi ne bi rekao.

„Mnogi me smatraju divljom zveru. Nisam ja takav. Naprotiv, bolećiv sam po prirodi prema svakome i svačemu što mučno živi na ovom svetu. U detinjstvu, naprimer... stavljao sam šake na oči da ne vidim glistu presečenu ašovom, a ni danas ne mogu to da gledam a da se ne naježim, ni amale gole do pojasa kad iznose cement iz šlepova. Zabuna verovatno nastaje usled toga što na svetu postoje kreature prema kojima nemam milosti: mrzim komuniste celim svojim bićem. Možda samo stijaćem okolnosti? Možda mi moj posao policajca uliva taj izuzetni otrov u dušu?“

Ludački volim svoj poziv. Star je kao čovečanstvo i mlád u neprestanom nadolaznju novih žetvi. To me održava na površini. Na dužnosti, u četiri oka sa žrtvicom, još svežom pre primene naših fizičkih metoda, ili neposredno posle toga, kad je objekt već načet i olabavljen tenzija u nervnim centrima, ulažem veliki napor da zaboravim na vegetalni i životinjski svet koji me okružuje, na ono meko od trave i lišća, toplo od dlaka i perja, što u meni budi kolebanje i smeta mi pri obavljaju posla. Razoružavam se, dakle — sebe po prirodi. Krv mi tada gori od mržnje. Postajem govorljiv i agresivan. Biljke, životinje i ljudi (oni jadnici koji gorko zaraduju svoj hleb) isparavaju iz mog subjekta — za mene postoji samo kreator i moja neodoljiva želja da je uništim.

Bio sam lep i voleo sam svoje lice. Sećam se toga kao kroz san o nekome izupubljenom raju. Dvojke su mi pripadale bez cenjanja. Prijatelji su se lepili za mene kao od šale. Danas, u četrdeset i devetogodišnjem životu, nosim na licu policijsku cediljku. Nosim je i onda kad nisam u svojoj zvaničnoj funkciji. To seje strah i navlači prezir. Obruč onih koji mi ne žele dobro zdravlje i dug život, širi se i steže oko mene. Ne vredi više ni da se okupljujem postupcima s pečatom dobročinstva. Pitajte moju ženu. Partaje iz broja 27, gde stanujem, ne trpe me. Ni cela Strahinjica Bana. Ni ljudi iz ulica paralelnih i poprečnih. Ni oni čak koji nas snabdevaju mlekom, povrćem i voćem. To mi, naravno, teško pada, jer su u pitanju mahom ljudi čije su političke misli skršteno kao ruke mrtvacima na odru — ljudi s kojima bih voleo da budem u dobrim odnosima. Ali, šta čete... bez roptanja nosim svoj krst na plećima — bez toga čovek ne bi bio čovek.

Komuniste otkrivam na svakom koraku. Ima ih mnogo. Ponekad moram da zaposlim obe ruke. Ima dana kad mi nasele celu glavu i prekrivaju celu površinu lica. Zaspeljaju me. Srećom, prirodna me je obdarila zdravim duhom u zdravom telu — izdržaću. Izdržaću jer svoj posao obavljam s velikom voljom. Dode to nekako kao da čitini svoje ruže od vašiju, uništavam peronosporu u svom malom vinogradu u Rakovici, ili trebim svoje leghorne od krpelja. Oni koji to nisu radili teško će me razumeti: pravo je zadovoljstvo ubijati tu ljudsku gamad i zatrpavati je za vjeki vjekov amin.

Možda u tim trenucima i volim svoje žrtvice. Jednom nečastičnom ljubavljui, naravno. Inače ne bih mogao da objasnim zašto toliko duboko ponirem u njihova osećanja i njihove misli. Milimetar po milimetar uvlačim se u izuzetno tvrdokorne primerke. Trudim se da napipam oseljive membrane, slaba mesta koja će mi dozvoliti da ih matiram. Zadajem im obično smrtonosne rane, ali takve koje dugo traju. Oh, znam ja i da se zaustavim! Znam za trenutke kad stepeni uživanja ne mogu biti prevaziđeni. Znojim se tada obilno. Srećan sam. Nekoliko dana puštam žrtvu da se oporavlja u svojoj agoniji. Ušunja se u nju nešto kao neočekivano sunce, nežno i opasno u isti mah, i obavija svoje razorno bušenje. To je nada, moj najverni saveznik. Iskustvo me naučilo da ona rada strah i dresni jezik. Mrljujući, ona urnisava otpornost volje, prodire u srce i ostavlja za sobom meku prugu pustoši. Žed za kapitulacijom postaje

neizdržljiva. Objekt je gotov, ima da padne kao zrela voćka, priznanje se prosto tiska da izleti iz usta kao glava novorođenčeta iz vagine. Znam ja to. Gotovo kao da sam sve to lično preživeo. Ranije, kad sezona nije bila tako plodna, imao sam više vremena. Navraćao sam ujutro u ćelije da posmatram svoje žrtvice. Voleo sam to. Služio sam se divnim lukavstvom da nadražujem u njima želju za životom. Činio sam to obećanjima, opisivao sam im slobodu lepše nego što su je sami sebi dočaravali, nutkao sam ih (na potrebnom otstojanju, naravno) onim na prvi pogled sitnim ali toliko sočnim zalogačima koji se tope u ustima ljudi sazdanim od kamenih pesnica.

Samo dva, tri slučaja uspeła su da mi unaknu. Razboleo sam se zbog toga. (Da li slučajna koincidencija?) Prevratno sam se u groznici tripit po nedelju dana. Postoji za mene, u meni (to je nesumnjivo) uzročna veza između komuniste i nesreće. Uostalom, posmatrajte ga pažljivo. Zar ne bi bilo ludost požaliti ga? Ocenite, naprimer, njegov stav prema bogu, toliko celishodnom uzduž i popreko, i odozgo do dole prisutnom za sva vremena u miru i ratu. Ne, ne — komuniste pripada tamnoj strani sveta, satana živi u njemu, i ne postoji mogućnost spora između mene i njega. On je bandit. Treba mu preseći put, prekiniti mu dah, slomiti mu kičmu.

Ne bih voleo da neko misli da se ne trudim da hladno i objektivno ispitujem pobude i razloge koji navode ljude da postanu banditi — slučajevi, dakle, interesantni kao takvi. Rekao sam već: pravičan sam po prirodi i crvenevo bih od stida ako tako ne bih postupao. Nažalost, zaključio do kojih dolazim ne idu im u prilog. Opišaću to. Isao sam, tačnije, jurio sam kroz ne sećam se više koliko soba. Sve su bile iste: pišaći sto, pištolj nadohvat desne ruke (otkočen, naravno), u desnoj flijoci rezervni (za svaki slučaj), dva telefona, radio, čiviluk, stolica na koju slučaj mora da sedne. I moji koraci od prozora do stola, od stola do vrata i natrag, kad ostanem sam u sobi. Koraćam brzo, nervozno, svaki moj korak postavlja mi pitanje: zašto? Za čije babe zdravlje se muče tolike kreature? Od krvi su i mesa. Mogli bi da prožive svoj kratki vek... ovako... obično... „Završi školu ili zanat, bilmezu!“ govoricim im. „Ostluži vojsku! Gledaj svoj posao! Oženi se! Rađaj decu! Sastavljaj kraj s krajem!... Šta drugo može da zaželi jedan čovek... običan? I gde je ta sloboda ako joj daš svoje kosti? Gde?...“ Kao juče sećam se jednog slučaja. Stajala je ovdje ta, tu, tako... Prozor otvoren, noć boje mastila. Zapalio sam cigaretu. Na svetlosti upaljača video sam jedno neobično lice. Sve je na njemu bilo lepo baš zbog tih dubokih brazda koje iskopa nada. Popustio sam. Počeo sam da filozofiram. Što inače nije moj običaj. „Zašto, zašto djevojko?“ Čitala je prvo. Prskale su joj neke fine žilice u plućima od tog čutanja i pljunula je malo blede krvi u maramicu. Onda mi je rekla nešto kao da se bori za bolji život. „Čiji? — tvoj!“ dreknuo sam. — „I moj“, rekla je. — „Pa ja ću te ubiti — bez života nema ni boljeg ni goreg.“ — „Onda za drugo“, pislula je prkosno. — „I njih ću pobiti ako misle kao ti...“ „Onda za njihovog decu, makar za unučad!“ vrisnula je ostrim zubima i jezikom koji je ličio na dovoljčica. Naljutio sam se, ošamario je (ne volim inače to sam da radim), zapalio sam ponovo upaljač, oprlijo joj trapavice i neke žučkaste maljice koje je imala na obrazu. Pokušala je da skloni glavu, nisam joj dao, stezao sam joj donju vilicu, osećao sam njene zubice pod prstima... Došlo mi da ugasim cigaretu u njenom oku, ali nisam to uradio. Eh! zašto se tada ne setih da joj odgovorim kao onom profesoru 1942: „vi, komunisti“, rekao sam tom krežubom veteranu, „ne verujete u besmrtnost duše, u život čovekov na nebu, ili bilo gde u nekoj majčinoj na onom drugom svetu. Pa šta te se onda tiče šta će biti na ovoj zemlji kad nestaneš, kad te više ne bude kao lanjskog snega! Hajde, odgovori, moćno!“ Umro je taj anonimus u devetki. Nismo ga mnogo ni marisali. Dekle? — prosto kao pasulj.

I tako je to trajalo sve do ovog leta. Brijem se i sada svakog jutra u kupatilu pre nego što podem u kancelariju; ali malo pene od sapunice ostaje mi uvek iza ušiju. Tačno u osam sam pred zgradom. Zandami salutiraju, ulazim, penjem se liftom — ne znam samo zašto u poslednje vreme često pogrešim dugme i popnem se jedan sprat više. Koraćam i sada čim ostanem sam u sobi. Brzo i nervozno. Ali kao da nestajem u nekoj žutoj magli, ne ja ceo, samo moja glava. Prošlost? sadašnjost? budućnost? — pitanja normalna i na ovom mestu koja sebi postavljam, ali odgovori su mi natukani besmislicama koje mi ranije nikada nisu padale na um. „Budućnost ima crnu ranu u grudima...“ Lagumi straha hvataju se za moje nogavice... Nebo u dronjima kreće se lagano prema meni, pipajući kao slepac... Pomrčina se znojti oko mene... Zatvaram prozor, ne mogu više da gledam ovi srpsku zemlju koja navire od

Avale. Ni onu preko Dunava, koju vidim s drugog prozora. Vetar udara u okna, kao u rukavici od perja. I to me dovodi do ludila. Rasklapan spiskove (kao i ranije), uvučem dim, prekrstim se iznutra nekam svojom nevidljivom rukom, ali nisam više opijen. Ranije — da. Sećam se dobro. Obuzimala me drhtavica. Bilo je to pravo uživanje zaokružiti plavom ovalom brojeve pored njihovih imena. Prebacivati ih na stranu smrti. Zašto? Zašto mi je to pričinjavalo toliko zadovoljstvo? Zar je bilo važno ovoliko ili onoliko njih svakog dana, sem nedeljom i praznikom? Padale su tada bombe na varoš, jedna od hiljadu kila gutala je deset puta više kilograma ljudi... Ali... da... trebalo je uništiti baš njih — njih, njih — da njih ne bude više, i to me je, verovatno, dovodilo do ekstaze.

Danas ne mislim sasvim tako. Ne pričinja mi toliko zadovoljstvo da ih ubijam. Ustvari... ne, ne... Nikad to nisam ni činio. Nikog ja nisam ubio svojom rukom. Radili su to drugi. Kako? — mojim pozajmljenim rukama, naravno. Sam to nikad ne bih mogao. Ne bih ni pristao. Ceo moj posao sastojao se u tome da zaokružujem brojeve pored imena beznačajnih. Nikad ih nisam ni tukao svojom rukom. Rekao sam već: razgovarao sam s njima. Razgovarao sam pre i posle primene naših fizičkih metoda. Posao fin, delikatan, akademski duel mišljenja, sondiranje psihe. I ne postoji slučaj, ne postoji kreatura koju ne bih pustio iz kaveza ako bi se uljudila, pljunula sebi u lice i prihvatila moje savete.

Umoran sam sada. Kad bi samo prestala da radi moja mašta, kad ne bi tako šašavo trčala pred rudu sa svojim strahotama krajnjeg ishoda. Kad bih samo mogao spavati — ništa, ne znati! Uzaludno. Neko mi je rekao, upravo samome sebi sam rekao, ili mi se samo pričimilo da sam to čuo od drugog ili od sebe, ne znam više... Tek osećam to, siguran sam u to, znam to bolje nego svi SS Gruppenführeri, bolje nego glavnomandujući za Jugostok — u nezadržljivoj smo padu. Iskvala se čitava jedna nacija bandita. Sa svojim vojnicima pod oružjem. Sa svojim teroristima. Sa svojim sudijama. Sa svojim političkim gospodarima. Kad je desetak ljudi na jednom sektoru, pojavljuje se, obnovljena, na drugom. Izvori su neiscrpni! To je narod u svojoj fanatičnoj rešenosti. Narod! Zašto onda dalje ubijati ovu sitnež, pitam se ja? Za čije babe zdravlje? Ja nisam prljav...

Ima dana... Ima dana prethodnica drame, dana koji se teže podnose nego sama drama. Nešto me vrebja iza leđa, okrenem se — ništa. Ali tek što se vratim u svoje korito i rekнем „nije to ništa“, a ono počinje ponovo da me muči. Sunja se oko mene, napada me čas s desne, čas s leve strane. I, eto, od mene postaju dvojica: onaj prvi ja, koji je dotle bio onaj pravi, taj se raspada i topi u onog drugog ja, koji je već u budućnosti, u oluji koja uzima maha. Taj drugi ja priprema otrov, crta puteve munje. Ali nisam lud. Neću skrstiti ruke. Učinim li to ostaće od mene zgaženi vampir.

Još odlazim svakog dana na svoju dužnost. Kuća je puna ljudi. Posao teče normalno. Saslušavamo ih, mučimo i šaljemo u Banjički logor na streljanje. Ali sve se to sada dešava iz inercije. Zahuktalo se i ne može da se zaustavi. Još i sada koraćam kad ostanem sam u sobi. Brže i nervoznije nego ikada. Ideje koje mi proleću kroz glavu nisu više šašave — strašne su. „Otvori sva vrata: marš! marš! bitange! Slobodni ste!“ Plašim se sebe. Treba biti lud pa na to pomisliti. Zar ja! — prvi islednik Specijalne da gojim vojsku kreatura! Ne, ne — to nikako! Ipek... Ko zna kako će se ovo svršiti. Usluge se pamte. Pred zoru, kad još svi spavaju, da li to ja obilazim ćelije i skupne sobe? Prazne su. Odaje pevaju od vrdžuha. Smetaju mi samo dronji zaboravljeni u brzini i krvave mrlje na zidovima. Ništa. Naredujem zandamima da spale te tralje, operu krv i istružu belege od noktiju. Ima ih na daskama patosa. Na betonu. Puno. Čudno kako nokti ojačaju u očajanju. Treba isterati i onaj smrad zatočenih ljudskih tela. Sanjam miris vinograda u cvetu, miris mojih leghornki, rano ujutru kad im bacam žito.

Ne brijem se sad više svakog dana. Zbog neizvesnosti u kojoj živim. Možda grešim što sve primam tragično. Usluge se pamte... Uvek se nade poneko da i u najcrnjem času kaže reč koja zadrž glavu na ramenima. U pravom času, na pravom mestu, prava reč. Odstao sam konačno od bezumne ideje da ih pustim kućama. Beznadežne slučajeve likvidiram ubrzanim tempom. Rat žuri. Događaji nam stoje za vratom. Po nekoliko stotina zaokružujem svakog dana. Ali s lakšim slučajevima postajem sve obazriviji. Juče sam pustio Dragana M. Saslušanje nije trajalo ni pola sata. „Šta ti je to trebalo, Dragane?“ Uplašio se. Mislio je da ga pitam zbog Štjivčevog slučaja. „Ne, brate — znam da nisi umešan. Uostalom — gde bi ti!...“ Naprotiv, hteo sam samo da kažem: šta ti je trebalo da te ovi moji kreteni ponovo petljaju. Izgubio si tri puna meseca! Zao mi je. Ali, ko zna... Bar ovdje ti se ništa ozbiljno nije moglo dogoditi. — Kako su posturali s tobom? — Eto, vidiš — nisam mi baš tako strašni. Zavisni — kako prema kome. Ti nisi od onih ortodoksnih. Nema potrebe da me ubeđuješ, pratim te ja još od oktobra 1941. Tvoje su ideje... kako bihi to rekao... u duhu Francuske revolucije. Čutao je kao mula, ali mi nije izmaklo: reći mogu nisu mu prijale. Prišao sam prozoru. Pljuštalo je. Avala se nije videla. Ni Dunav, s drugog prozora. Osećao sam se nekako sigurniji. Kao iz gvozdenih roletni. Bes se peo u meni. Dolazilo mi je da se okrenem, da mu priđem, da ga izubijam rukama i nogama i oteram u logor. Jedva sam se uzdržao. Okrenuo sam se. Nisam smeo da ga pogledam u lice. „Ako te vratim u logor — ubiće te“, rekao sam mu. „I čemu to! Jedan manje ih više... U zemlji besni revolucija... Idi... Zavuci se negde, presmeti se nekoliko puta i čučni u neki buđak. Čuti i čekaj. Ovo neće dugo trajati...“

Pošao je. Na vratima sam ga zaustavio: „Zapamti ovo... Mislim, naš razgovor...“ Zapamtioću, rekao je.“ (Odlomak iz neobjavljenog romana MRTVE JAVKE)

EVROPA TRAZI SVOJE MESTO...

Nastavak sa 1 strane

tove svetskih razmera. U razmaku od samo nekoliko godina njena pozicija u svetu, dotle čvrsto postavljena, bila je silno uzdrmana.

I sada se pitanje postavlja: Šta pretstavlja Evropu u očima drugih kontinenata, ne na planu istorije, već današnjice? Da bi se moglo odgovoriti, treba se vratiti na njenu ulogu na početku ovoga veka.

Njena uloga bila je tada vodeća. Evropa je još imala izgled pilota, ne samo na duhovnom, intelektualnom, političkom polju, već i sa ekonomske tačke gledišta, bez obzira na nespokojstvo koje su stvarali tada već zasenjajući napreci Sjedinjenih Država.

Ali gledajući stvari izbliza, njena pozicija bila je i tada manje solidna nego kako je izgledalo. Ona je zauzimala u svetu ogromne sektore. Izvesno je da je njeno kolonizatorsko delo bilo po mnogim tačkama gledišta značajno, jer je ona vodila po čitavim kontinentima organizovanje njihovog ekonomskog života, a naročito civilizacije, koju im je stvarala. U isto vreme, ona je podvrgavala pod svoju usku dominaciju bezbrojne narode, preminajući čak da vrši kontrolu nad pokrajinama, nekuput ogromnim, i koje su ostajale teorijski nezavisne. Širenje Evrope na prekomorske teritorije, koje je često imalo izgled epopeje, bilo je udarilo mučnim stazama kolonizacije.

Nastupiše dva rata, i oni se završise nadmoćnom situacijom Evrope na političkom i vojničkom planu, dok je ta ista Evropa na mnogim ekonomskim sektorima bila prestiguta drugim delovima globusa.

Pa šta je bilo sa njenom ulogom u duhovnom životu?

Njena misao ostala je aktivna i snažna, iako je bila ometana rasparčanostu, deljenjem kontinenta na sektore, unutrašnjim raspravljajima koji su ne samo ustremljivali jednu polovinu Evrope na drugu, već su uplivali duboko i na njen zapadni deo.

Videna spolja, Evropa može davati izgled površnim duhovima da je obuzeta anarhijom. Na maloj površini ona pruža izvanrednu političku, lingvističku i etničku raznovrsnost, sa svima svojim izvorima intelektualnog bogaćenja, ali isto tako i sa svima smetnjama koje nosi u sebi.

Pol River ispričao je sledeću anegdodu. Dok je bio direktor Muzeja o čoveku — koga je i osnovalo, — šetao se sa jednim svojim prijateljem Amerikancem po terasi Palate Šajo. Pokazujući gostu divnu gradsku pejzaž, koji se pružao ispred njihovih nogu, on izjavi svoju bojazan da bi Pariz mogao biti uništen za samo nekoliko trenutaka atomskim bombardovanjem. Njegov američki posetilac, prvo uzbuđen tom mišlju, odgovori zatim: — Pa mi ćemo ga vrlo brzo ponovo izgraditi! — Anegdota je puna značaja. Izvesno je da sadašnja tehnika omogućava ponovno podizanje gradova, makoliko da su prostrani, za rekordno kratko vreme, ako se to tiče gradova koji nemaju svoju tradiciju, svoju prošlost. Ali, duh jednoga grada pre-punog istorijskih spomenika može se ponovo izgraditi. „Ljudski genije može ponovo izgraditi Čikago, Njujork, Sao Paolo ili Buenos Ajres, ali on nije sposoban da podigne novo izgradi Rim, Atinu, Sevilju,

London, Pariz“. (Reč sa Konferencije na Međunarodnim razgovorima u Sao Paulu 1954).

Ono što čini veličinu i tragičnost Evrope, to je što nju pritiskuje njeno robovanje istoriji, za koje ne znaju izvesne zemlje, koje su preskačući epohe, možda suviše brzo došle na visoki nivo civilizacije.

Mnogobrojni su oni koji su danas skloni da priistanu na povlačenje, da ne kažemo na abdikaciju Evrope. Taj stav, koji proizilazi iz očajanja, pobiče iz različitih uzroka; diktiran je neki put plitkim, jednostranim rasuđivanjima, koja se donose ne ulazeći dublje u suštinu. Ali on je rezultat i stvarne situacije u svetu.

Posle dva rata, Evropa se našla u ruševinama i istočne krvi. Ona koja je kroz svoju istoriju toliko dala, dobila je izgled prosjaka, i morala je ne samo da pristane na pomoć, već i da je traži. Doživela je pravo poniženje. Bila je možda i suviše zasenjena neverovatnim bogatstvima prekomorskih zemalja, nagomilanim blagodatima tehnici i ostvarenjima, kojima su baš njeni naučnici dobri delom doprinefi. A zatim, ositila je veliko nespojstvo i zbog poremećaja, proizašlih iz finansijske dominacije SAD. Bila je možda uvredena i ponostavljenostu, koja je neki put izvođena i suviše uočljivo.

Ali njeno nespokojstvo, njeno stvarno slabljenje, proizilazi takođe i zbog rova, koji je deli na dva dela. I pored znakova popuštanja koji su se ponekput pojavljivali, odnosi ostaju teški između njih, što goni obe frakcije da traže tačke oslonca na drugim kontinentima. Evropa je tako umnožila prilike,

koje se mogu, spolja, uplitati u njena postojanja. Pa i to nije sve: izvan dva evropska bloka koliko antagonizama postoji još, i koliko oni slabe naše pozicije u svetu?

Osnovni pojam o Evropi doveden je čak u pitanje. Gde se završava naš kontinent? Na Elbi? Ili na Uralu? Nije li zapadni rt ogromni evroazijski blok? Ili bolje, da mi ne pripadamo Evroafriki, u kojoj li Sredozemno More bilo samo unutrašnje jezero? Sva ova pitanja obuhvataju jedno poslednje: da nije Evropa osuđena da izgubi svoju ličnu fizionomiju?

Ustvari, treba odbaciti sva rešenja koja bi načinila od male Evrope skroman produžetak neke ogromne celine. Ali, u isto vreme, i priznati da deo SSSR, najvažniji ako ne svojim prostiranjem ono svojom ulogom, sačinjava njen deo.

Makakve da su njene sadanje teškoće, snaga rasprostiranja evropske civilizacije bila je i ostaje značajna. U toku svog dugog i teškog radanja, ona je stvarala jednu sintezu od grčko-rimskog nasleđa, priloga Germana i Slovena, i najzad hrišćanstva, koji ju je snažno obeležio svojim otiskom.

Zaista, druge civilizacije, često i starije, razvijale su se u svetu i imale jedinstven svoj. Neke od njih, zato što su bile suviše naklonjene kontempalcijama, uspravale su se u toku vekova. Ali, čas njihovog buđenja kucnuo je: mi ih vidimo danas da pružaju plodnu saradnju.

Evropska civilizacija, više no sve druge, negovala je potražnju za znanjem radi znanja, radi nekorišćoljubivih saznanja. Ona je znala takođe i da ujedini misao i akciju, izbegavajući tako letaraju koja je

zahvatila toliko velikih naroda u toku vekova.

Evropa ostaje živa; njena stvaralačka misao nastavlja svoje delo. Osećanje za slobodom, sa više snage no što igde može biti, potstrekava je u njenom delanju. Duh invecije još u njoj živi. Koliko li se tehničkih novina rada iz opita njenih naučnika? Njena današnja uloga u muzici, slikarstvu, filozofiji, i u mnogim drugim područjima, ostaje nenadmašena. Bezbrojni su njeni mislioci, naučnici, da Evropa nastavlja, ako mi se dozvoli ovaj izraz, da „izvizi“ davežljivo i dalje u ceo celcati svet.

Evropa, ma da oslabljena u političkom i materijalnom pogledu, čuva nedirnutu svoje stvaralačke snage; ona neprekidno nastavlja da daje svoj živi doprinos savremenoj civilizaciji.

Dokaz njene intelektualne i spiritualne vitalnosti jeste čak i njeno nezadovoljstvo. Nikad ona nije bila zadovoljna onim što je učinila ili što čini: neprekidno je u potrazi za boljim. Zaista, to svojstvo ona danas deli sa drugim delovima sveta: ali, zar se i za to njoj ne duguje? Veliki brazilijanski sociolog Alceu Amorozo Lima — možda je i preterao u svojoj misli — kazao je na Međunarodnim razgovorima u Sao Paulu 1954 godine da je „američka kultura doneta, dok je evropska kultura originalna“.

Zatim, naročito, Evropa je darovala svetu strast za slobodom! Zaista, ta sloboda znala je za mnogo pomračenja: ipek, naš kontinent sačuvao je stalnu nostalgiju za njom; bez prestanka borio se da je ima.

Može se reći da je Evropa vrlo često donosila ostalom svetu i eksploataciju, ograničenje, surovu dominaciju. Istina je. Ali, u isto vreme, ona je otkrivala narodima koji to nisu znali, potrebu i shvaćanje slobode. Ona je pripremla

sama sebi tako — zar to nije baš jedno od poglavlja njene slave? — mučna budenja. Pokret koji je vodio — avaj! usred strašnih potreba — tolike narode ka njihovom oslobodenju, nije li baš ona bila ta koja ga je izazvala svojim primerom i svojim poukama?

Otuda, stečena nezavisnost, pošto je prošlo oduševljenje koje oslobodenje donosi sobom, nije smatrala za neophodno da prekine „pupčanu vrpцу — izraz je Amerikanca profesora Džordža Suste-ra, — spojnicu metropole i njihove nekadašnje kolonije. Juče, Indija i Pakistan nisu odbacili s prezirom ostavljena im nasleđa od Engleske; danas, Tunis i Maroko izgleda da će učiniti isto.

Kada se govori o uticaju koji Evropa vrši u svetu, treba govoriti o značaju — a on je ogroman — jedne doktrine, kojoj je Evropa dala život: o marksizmu. Prenet na Istok kontinenta, on je dobio nove oblike i novu snagu. Makakav se zauzimao stav prema komunizmu, moraju se konstatovati fakta: primljen od velikih zemalja — dok ga druge, ne manje važne, energično odbacuju — on je grana izrasla na drvetu Evrope, i on je danas jedna od najsnažnijih manifestacija ekspanzije njene misli.

Samo se po sebi razume da ovaj naš sastanak nije organizovan zato da se izjavljuju apoloģije i paneģirici našem kontinentu. Evropa treba da prizna svoje slabosti, svoje pogreške, pa i poneke svoje zločine. Ona treba čak da oda značaje i svoga kajanja. Ali, ne treba da se podaje očajanju. Ona može da gleda sa gordošću ne samo na ono što je dala svetu u toku istorije, već i na ono što mu daje danas.

Antoni Babel
pretsednik Komiteta
međunarodnih sastanaka
u Ženevi

FILM

GDE JE NAŠA AVANGARDA?

„Avangardu“ koja je nastala u kulminacionom periodu razvoja ne mog filma, za koju se u Francuskoj kao datum nastajanja vezuje prikazivanje Abel Gansovog filma „Ludost doktora Tiba“ (1914), neophodno je dovesti u vezu sa s realističkim pokretom u umetnosti, — naročito u pesništvu — pravcem koji je tada smatran supermodernim i nekonvencionalnim sredstvom umetničkog izražavanja, nasuprot ustaljenim shvatanjima kojima je u ono doba bilo prezasićeno slikarstvo, literatura kao i sve ostale umetnosti. Sirealizam u filmu nije se zadržao samo na izmalaženju nove, ekscentrične forme za sadržinu koju je smatrao utoliko objektivno fiksiranu ukoliko se naš život razvija prema ustaljenim zakonitostima, već je pokušao da pronade i nove sadržaje, bolje reći nove uzročnike psihofizičkih fenomena u čoveku. Život u dobu koje je počelo da negira svoja vlastita shvatanja, svoje ideale, sirealisti su u traženju „novog“, a potstaknuti uspesima i otkrićima psihanalize, odlazili u magične predele potsvesti i sna da tamo nađu odgovore na probleme koji su pritiskivali psihu savremenog čoveka, da slobodno i bez ograničenja (koja umetniku postavlja strogo realistička koncepcija umetnosti) izraze revolt protiv svoga vremena i građanskih shvatanja. Film kao vizuelno-dramsko-pesnička umetnost izvanredno je mogao da posluži idejama sirealista. Ali, za razvoj filmske umetnosti njihovi su eksperimenti daleko značajniji po onome kako su se oni izražavali nego šta su rekli. Bez obzira na čestu konfuznost u sadržajnom pogledu, njihova ostvarenja su pomogla obogaćenju izražajnih sredstava sedme umetnosti i uticala na mnoge filmske reditelje da u svojim delima, makar i u pojedinih sekvencama, progovore specifično filmskim jezikom. Iako se pokret avangarde javio u mnogim zemljama, on je u Francuskoj dobio najveći zamah i najdoslednije pobornike.

Luis Bunuel je (zajedno sa Salvadorom Dalijem) uspeo da u filmovima „Andaluzijski pas“ (1929) i „Zlatno doba“ (1930) izrazi čovekovu potsvest spajanjem slika koje često izazivaju šok u svesti gledalaca, ali čija značenja imaju simboličan smisao. Oba filma predstavljaju revolt protiv lažne etike i društvenih konvencija. „Nije potrebno imati neki poseban smisao za simbolizam — kaže Zak Brinjis — da bi se shvatilo da ono što mladić, u trenutku kada hoće da uzme devojkicu, vuče za sobom natčovečanskom naporom, da ona hrpa stvari i predmeta od najlakših do najtežih: komadi drveta, dinje, sveštenici, klaviri sa leševima magaraca — simbolično predstavlja uspomene iz njegovog dečastva i doba razvitka, opterećenje koje se suprotstavlja sjedinjavanju dvoje bića koja se vole“. Znamo da su ovakve scene retke u filmovima, ali je upravo ovaj Bunuelov film uticao i pomogao rediteljima da se na platnu izražavaju vizuelnim simbolima kao najspecifičnijim filmskim jezikom. Otkrilo se da je film sam sebi dovoljan čak i kada treba da izrazi kompleksna zbivanja u čovekovoj psihi. Tu leži veliki značaj ovog i drugih sličnih eksperimenata. Isto je tako Rene Kler u svome remek delu „Medučin“ (1924) pokazao kako se monta-

žnim spajanjem simboličnih vizuelnih pretstava može postići ne samo spoljašnja dinamika, već i unutarnji intenzitet, suptilno osećanje smešnog, poetska koncepcija irealnog. Valter Rutman je svojim ritmičkom montažom u filmu „Simfonija velegrada“ prvi put montirao svoje „slučajne snimke“ prema njihovom unutarnjem ritmičkom kretanju. On se, kao i Dziga Vertov „nije više interesovao novostima i dokumentarnim kadrovima—kao takvim, već komponovanjem „optičke muzike“, s tom razlikom što je Vertov više naglašavao sadržaj i to na lirski način, a Rutman tempo kao anarhično kretanje jednog mehanizovanog života“ (Sigfrid Krasauer: „Od Kaligarija do Hitlera“). Najzad, eksperimenti Hansa Rihtera (koji je uz saradnju sa još pet umetnika — slikara, pesnika i muzičara — filmski ilustrovao želje, maštu, „tok svesti“ i unutarnje čovekovo viđenje spoljašnjeg sveta u svom filmu „Snovi koji se mogu kupiti za novac“), Maje Deren (koja je u filmovima „Mreže popodneva“, „Na kopnu“, „Ritam preobražaja“ pokušala da potsvest na ekranu tretira kao „zbivanje koje predstavlja jedan relativan svet u kome se individua kao čvrst element spaja sa fluidom, univerzalnim elementom“), Koktoa (koji je već u svom sirealističkom filmu „Krv jednog pesnika“ snimljenom 1928 godine koristio film ski medijum kao poetsko-simbolično izražajno sredstvo i upotrebio niz vizuelnih metafora kojima će se poslužiti i u svome „Orfej“ 1949 godine), Zan Vigoa (koji je u klasičnim filmovima „Atalanta“, „Povodom Nice“ i „Nula iz vladanja“ jedan duboko human i nekonvencionalan sadržaj izrazio kroz

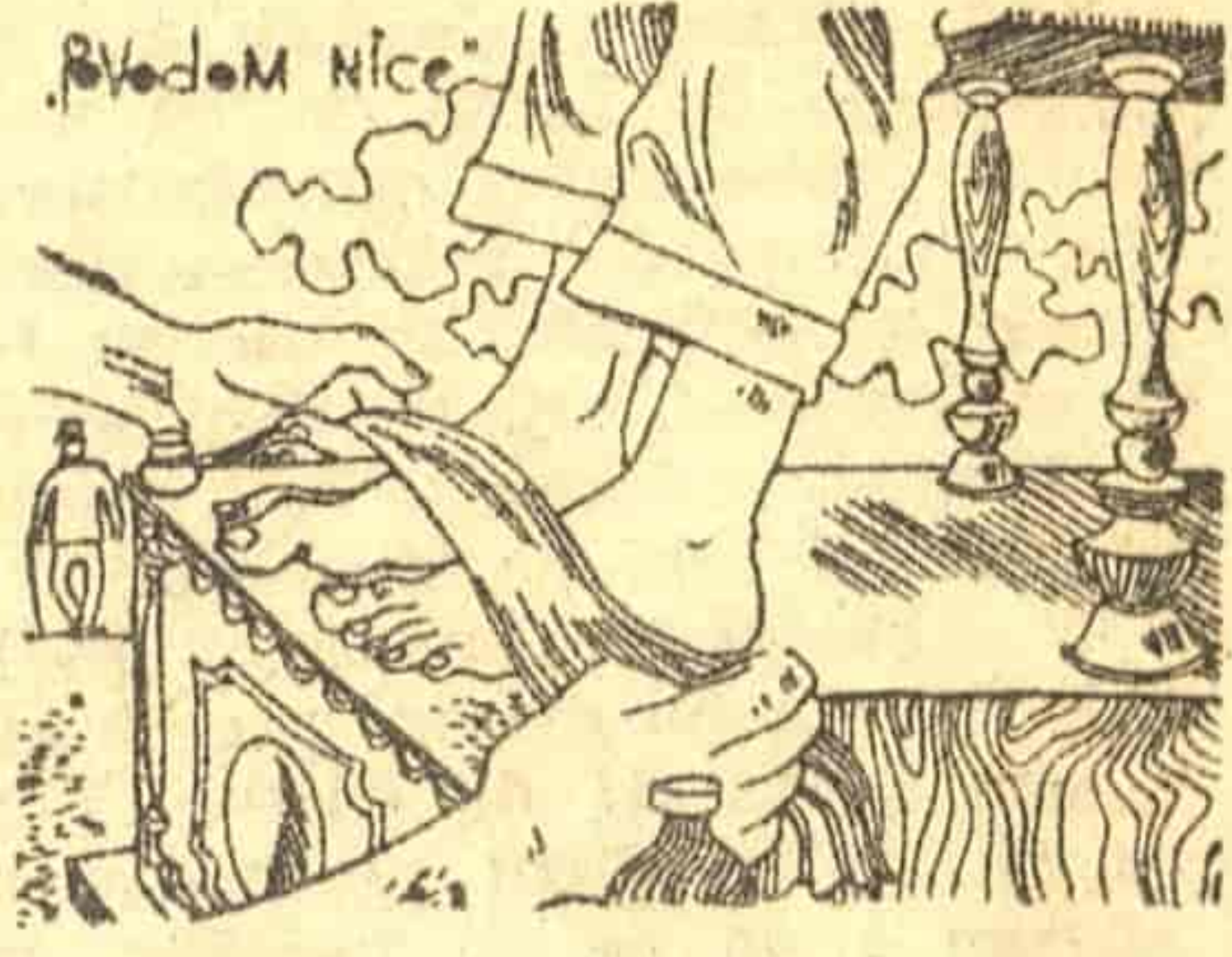
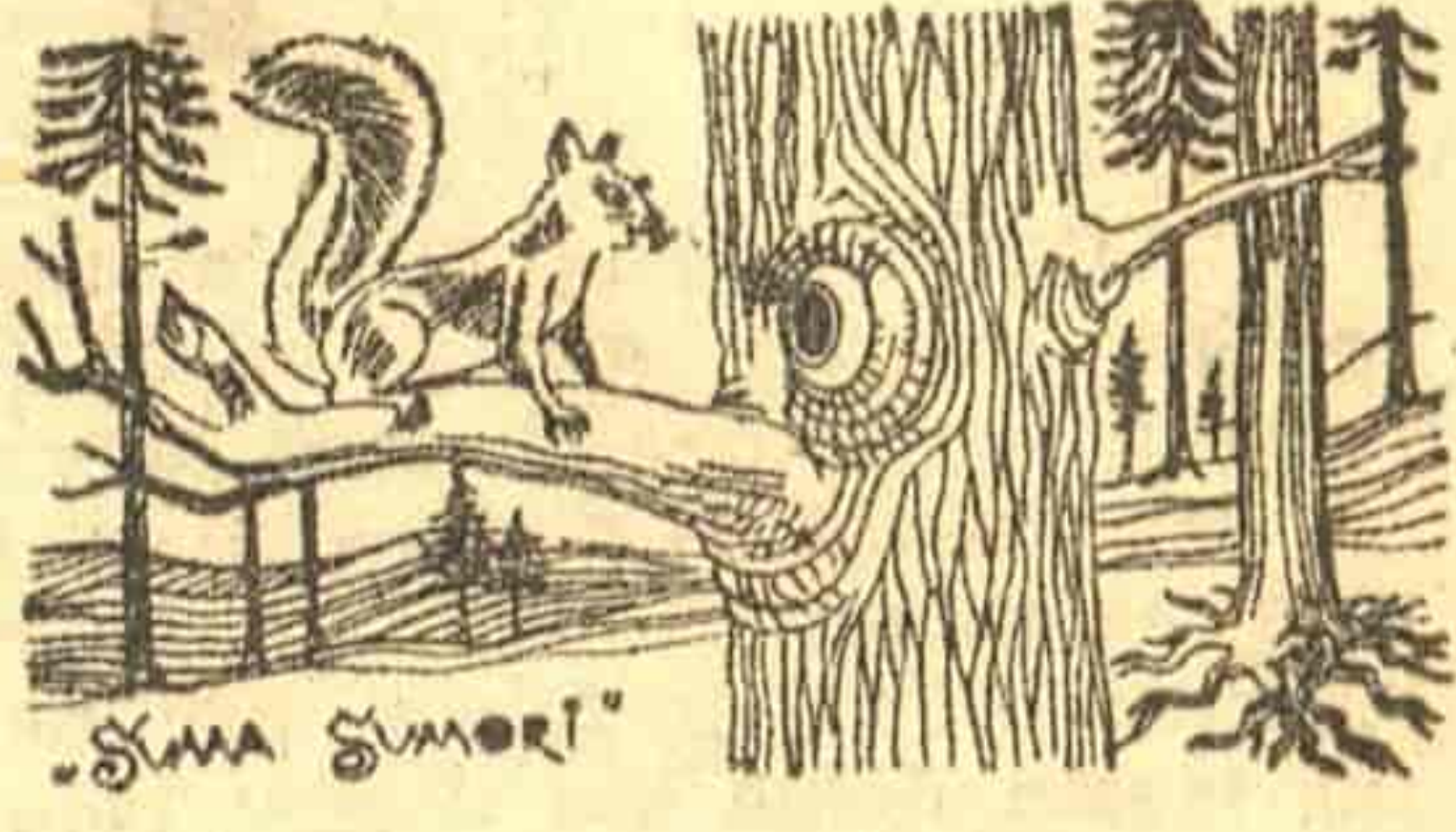
potpuno novu dramaturšku formu čija je snaga delovanja poticala iz atmosferskog intenziteta filmske slike i njenog direktnog, neposrednog izražavanja osnovne ideje, a ne iz spoljašnje akcije). Slavka Vorkapića (koji je sliku prirode koristio kao vizuelnu nadgradnju muzike Vagnera u filmu „Suma šumori“ i Mendelsona u filmu „Fangalova pećina“, stvarajući jedinstvo zvuka i slike po istom principu kojim je Mek Leren postigao jedinstvo muzičkog i vizuelnog ritma u filmu „Rasterajte tmurne brige“ ucrtavajući raznoboje linije i figure na celuloidnu traku koju prati određena muzika i mnogih drugih, značajni su po tome što su pomogli otkrivanju specifičnog filmskog jezika. Avangardisti su filmu prišli kao autononomnoj umetnosti koja je u

stanju da svojim vizuelnim i vizuelno-auditivnim sredstvima izrazi ne samo ono što se vidi u životu, već i ono što se zbiva u čovekovoj psihi, što je plod pesničke imaginacije i apstraktnih filozofskih pojmova.

DANAS, kada je filmska umetnost superindustrializovana, eksperimentalni filmovi su sve ređi. Nažalost, ne može se više prihvatiti Rihterova devida: „Ako nemate novaca, imate vremena, a ništa ne postoji što se ne može postići vremenom i naporom“. Nekada se tako moglo postupiti: bila je potrebna kamera i malo trake (čak ne ni zvučnici!). Danas je potrebno mnogo više: kolor, plastičan zvuk, (da i ne pomisljamo na trostruko snimanje za sineramu), kamere za snimanje široke slike, kranovi, itd., jer

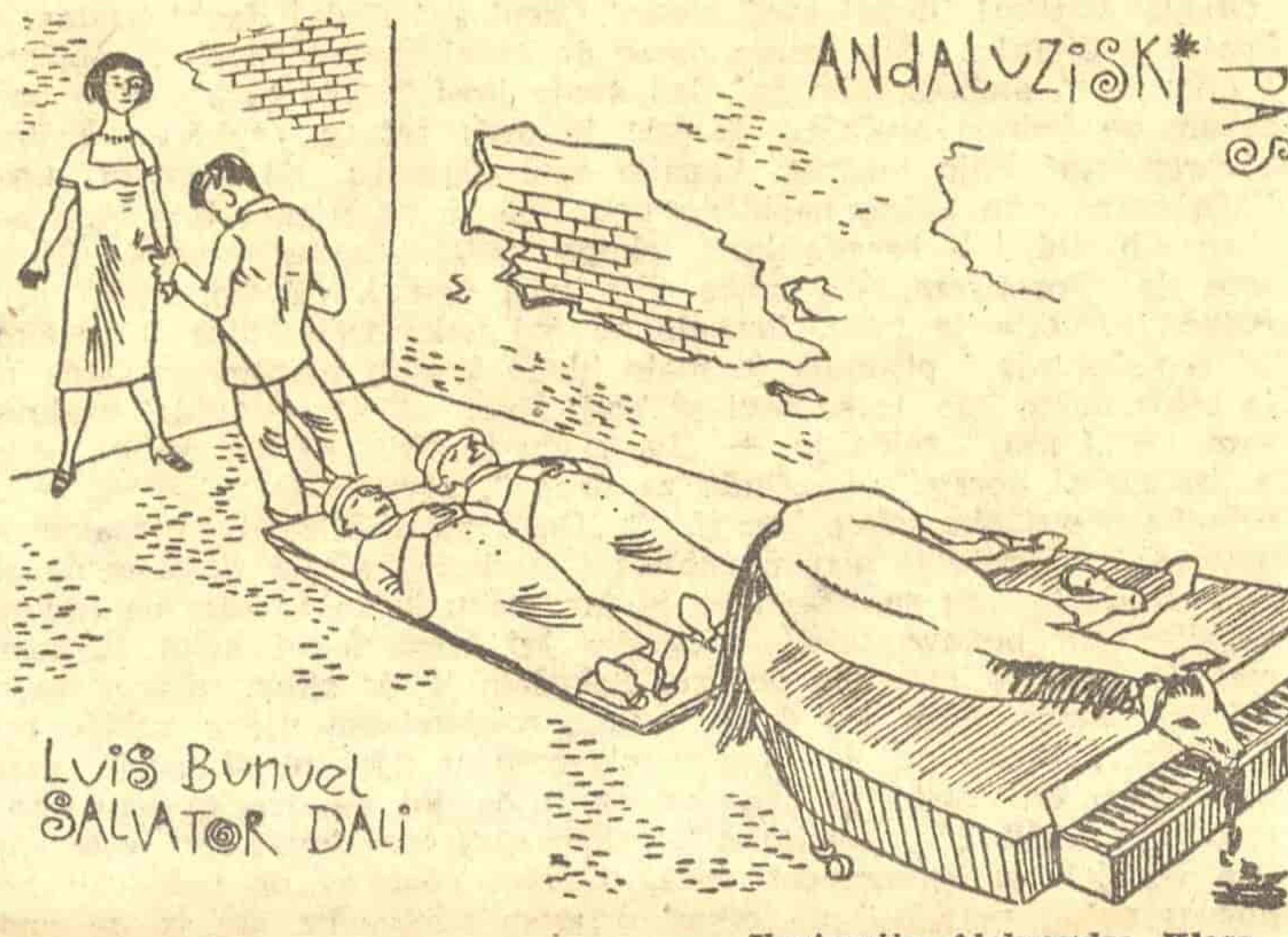
napuštajući logiku života njih fakata i realnost predmeta, može da stvori čitav niz nama nepoznatih vizija, nepojmljivih izvan filmskog objekta. „Čisti film“ je lišen svih drugih elemenata bilo dramskih bilo dokumentarnih.“

Anri Šome, tvorac filma: „Cinq minutes du cinema pur“.

njem vodene površine i letenjem ptica (čime se služio i Vorkapić) u filmu „Let nad močvarom“ (rediteljja Aleksandra Petrovića), pa bunuelovska simbolika kadrova i montažna rešenja koja ne služe samo povezivanju slika i scena već izražavaju određenu ideju u filmu „Brodovi ne pristaju“ (rediteljja-amatera Mihovila Pansinija) — sve su to veoma uspešni eksperimenti koji su pomogli da filmovi ovih reditelja dobiju veoma mnogo na umetničkoj vrednosti (to naročito podvlačimo danas kada se više ne možemo zadovoljavati jedino korektnošću i zanatskom pristojnošću naših filmova). Nimalo nije bitno što navedena rešenja potsećaju na izvore kojima su se inspirisali autori, već to što su oni uspeali da kroz njih izraze svoju inventivnu zamisao i da posredstvom njih deluju na gledaoce, što znači da su ih opravdano koristili a to je u umetnosti najvažnije merilo. Kako sreće kada bismo imali mnogo više takvih stvaralačkih ugledanja! Čini mi se da je nova avangarda više nego ikome potrebna upravo našoj kinematografiji ukoliko njome posredni i neposredni tvorci žele da od nje stvore i umetnost, pored toga što je mogu koristiti kao pogodan trgovački produkt koji zadržava publiku. Samo, za to nedostaje više smelosti onima koji prave filmove i više razumevanja kod onih koji ih finansiraju.

Vladimir Petrić

Ilustracije Aleksandra Klasa

NEUMORNIM ABEL GANS

MAGIRAMA

JUČE smo bili u bioskopu i sedeli u prvim redovima (volimo da film doživimo neposredno), na mestima sa kojih pogled zaklapa sa platnom ugao od četrdeset stepeni.

DANAS se već povlačimo u zadnje redove strahujući da nam koji deo sferičnog ekrana ne izmakne pogledu. Tražimo takođe i mesto sa koga će nam stereofonični zvuk pružiti potpuni doživljaj nove dimenzije.

A šta nam donosi sutrašnjica? Pitanja koja sleću sa naših usana još nisu dobila potpune odgovore. Šta su Sinemaskop, Sinerama, Totalskop, Vistavizn, Cirkorama?... Kakve su bile prvobitne namere i ideje njihovih pronalazača? Tehnika u službi umetnosti (nove mogućnosti?), ili — umetnost sputana novom tehnikom (menjanje klasičnog izraza, upotreba jednog, tri ili jedanaest projektorata, itd.), šta je od ovoga tačnije?

Profesoru Kretijenu nije danas moguće da odgovori na sva ova pitanja. On je umro. Više od četvrt stotoleća čekao je njegov izum — amorfni objektiv Hipergon n ar, da ude u upotrebu, i sada — kad se pogled gledaoca rastrže pred ogromnim ekranom, starog Profesora nema da pruži objašnjenja i ohrabrenja za sve ono što dolazi sutra.

Profesor Kretijen. Taj genijalni nastavljajući linije tehničkog razvika filma, od braće Limijer do — sebe, nije imao mnogo poslovnog duha. Zar je bilo potrebno da televizija ugrozi kinematografiju da bi se izvukao iz fijke 26 godina sakriveni Hipergonar?!

I ekran se razvio pred našim očima u beskonačni friz na kome su, umesto panatenejskih svečanosti, predstavljene borbe sa Indijancima, fragmenti američke istorije i druge panoramične i — skop-ske filmske priče.

Ali, da li samo profesor Kretijen? I šta? Kao i obično, kada neki novi pronalazak prođe i pobedi, onda se zaborave svi oni koji su okapali nad njim, juče, i slava pripadne — jednom...

U Cajsovoj fabrici pojavio se još 1899 godine jedan film za široko platno snimljen po sistemu sličnom Sinemaskopu i sa amorfnim objektivom.

Budućnost tog nemačkog pronalaska slična je budućnosti nešto kasnije izmišljenog „trostrukog ekrana“ ABELA GANSA. Njihova zajednička sudbina bila je da su zapravo oboje bez budućnosti. Ipak... Realizujući svoj gigantski film „Napoleon“ (1927), Gans je usmerio svoja traženja i nastojanja ka tome da od gledaoca načini glumca, da ga uvuče u radnju, da ga prenese u ritam slika.

Veliki reditelj i eksperimentator usvajao je nove metode, uvodio novu tehniku, sam se bavio pronalascima koji su mu omogućavali da izrazi lirizam skriven duboko u sebi. Samo treba dodati da je nekad i preterivao u tome.

Za scene ulaska u Italiju, u „Napoleonu“, Abel Gans je oslobodio filmsku kameru ne samo njene specifičnosti, već i njenih skučenih dimenzija; time je htio da obezbedi prostor za grandiozne scene. Filmski triptih Gansov ne može

se ni iz bliza identifikovati sa trostrukim ekranom današnjeg Sinerama. Dok Sinerama (primenjujući tri kamere i tri projektorata) ima ambicije da dočara trodimenzionalnu sliku (baš sliku!), ono što se nalazilo u „Napoleonu“ nije više ni videno ni ponovljeno u svetskoj kinematografiji. Trostruki ekran je pomogao filmskoj umetnosti da se izbavi od realizma, simptomatičnog za poslednje godine Velikog nemog, i omogućio je orijentisanje prema simbolizmu. Kao ilustraciju treba navesti scene ulaska vojske u Italiju projekcirane na levom i desnom ekranu dok se na srednjem delu videla karta Evrope u triopoj ekspoziciji sa siluetom Bonaparte i gro planom carice Žozefine.

Kod Sinerame, istovremena upotreba triju projektorata za postizavanje specijalnog efekta plastičnosti na utrostručenom ekranu, dešifrirana je tehničkom neusavršenosti, jer su se vrlo lako otkrivala granične ivice vidnog polja objektivna svakog pojedinog projektorata. Koristeći svoje ekrane za simultano i paralelno prikazivanje scena, Gans je dobio zbir trostruko veći nego da je upotrebio „klasično“ platno.

Da su pokušaji sa trostrukim ekranom jednako što je Gans ostavio, i to bi bilo dovoljno. O drugim pokušajima, stereofonskom tonu (primenjenom 1935), na primer, da i ne govorimo.

Problem širokog platna bio je za njega mnogostruko važan: Gans nikad nije prestao da razmišlja o njemu. Polivizija, — tako je

Gans nazvao ovu tehničku novinu, unela je u arhitektonsku i dramsku konstrukciju slike desetostruko povećane asocijacije i postulate koji su izgubljeni na običnom ravninom platnu.

Još uvek, i neprekidno, aktivan u kinematografiji, Abel Gans je realizovao film „MAGIRAMA“. To je ustvari program komponovan od nekoliko kratkih „čistih“ filmova i sekvenci snimljenih prema sistemu Polivizije i za trostruki ekran.

„Magirama“ je utoliko zanimljivija jer omogućuje direktna poredjenja sa ostvarenjima u Sinemaskop tehnici, Sinerami i Sinerama. U radu na ovom filmu Gans je kolaborirao sa Neli Kaplan, ženom-rediteljem, čiji su neki filmovi uneti u njegov filmski zbornik.

Tu su, pre svega, već ranije navedene scene iz „Napoleona“ (ratovi u Italiji), zatim uzbuđujuća sekvenca umiranja iz filma „Optužujem“ (1937).

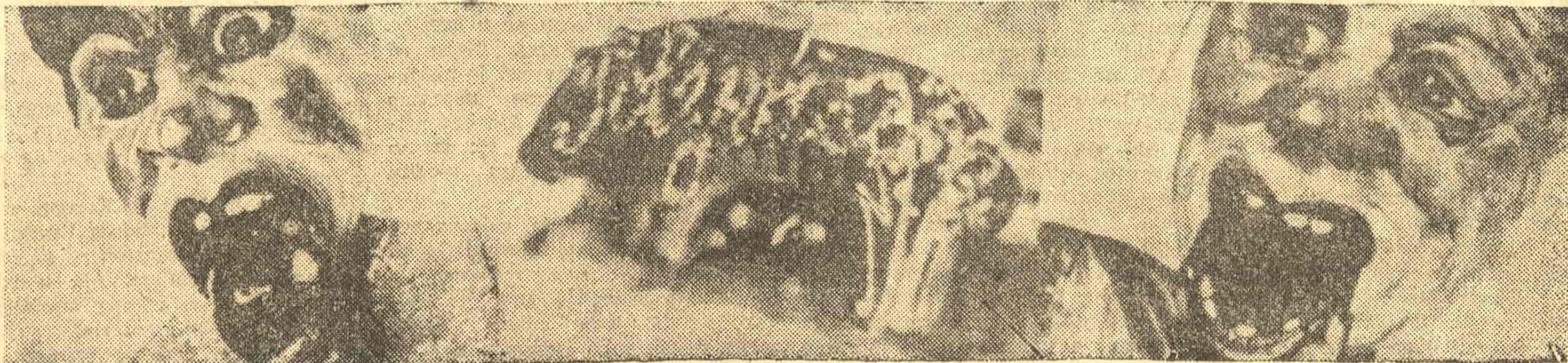
Širom primenom Sinemaskopa, i crtani film je izvršio prodor u treću dimenziju (Volt Dizni, Stiven Bosustov). U Gansovu „Magiramu“ je uključen jedan crtani film kanadskog eksperimentatora Normana Mak Larena, koji je primenio Poliviziju kao svoje izražajno sredstvo.

Dve jednočinke Neli Kaplan (jedan ekstravagantni skeč i jedna vilinska priča), kao i Gansov kratki film „Putujući glumac“, neka vrsta vizuelnog baleta, zaokružuju ovaj interesantan pokušaj demonstracije starih i novih, tehničkih i umetničkih dostignuća.

Nikola Majdak

Film o Žeraru de Nervalu

U režiji Zaka Bertijea u okolini Pariza završeno je nedavno snimanje eksterijera za biografski film o Žeraru de Nervalu, značajnom predstavniku ranog francuskog romantizma, čija je stogodišnjica smrti proslavljena u Francuskoj 1955 godine. Film će se zvati „Kčeri vatre“ i putem retrospekcija prikazaće detinjstvo i prvu ljubav autora „Galantne skitnice“ i melanholičnih idila. Premijera ovog filma predviđa se za sredinu meseca oktobra.

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i društvena pitanja

Urednički ošbor:

Oto Bihajli-Merin, Miloš I. Bandić, dr. Mihailo Marković, Peda Milosavljević, Dušan Matić, Tanasije Mladenović, M. Panić-Surep, Vicko Raspor, ing. Rajko Tomović, Risto Tošović, Eli Fincl.

Urednici

DUŠAN MATIĆ I TANASIJE MLADENOVIĆ

List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće „Kultura“, Beograd, M. Pijade 29. Redakcija: Francuska 7. tel. 31-000. tek račun: 10 — K. B. 33 — Z — 208

List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din. 20. Godišnja pretplata Din. 600. polugod. Din. 300, za inostranstvo dvostruko

Tehničko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević Odgovorni urednik Dušan Matić

Štampa „Glas“, Beograd, Vlačkovićaeva 8.

